

Др Бранко Павлица

СУДБИНА НЕМАЦА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Као најбројнија и економски најснажнија мањинска заједница – Немци су уживали изузетне привилегије у Краљевини Југославији. Већ јуна 1920. у Новом Саду оснивају Kulturbund, који, иако у два наврата забрањиван због политичке делатности, већ од 1931. године, доношењем свој Статута („Статут Швајско-Немачког Просветног Савеза“) зајочиње широку привредну, просветну и културну делатност, организујући различита друштва и удружења ради јачања „замрле“ (израз Г. Грасла још из 1920. године) немачке националне свесности. „Deutschtum in Jugoslawien“ – „стиоји одлично и економски и културно“ (Иво Андрић).

Међутим, њихова антијугословенска активност, нарочито у годинама уочи рата, уложа њихове колоне, масовно учешће на страни Вермахта током Другог светског рата, предодређују њихову судбину (масован одлазак са јединицама Вермахта, али и у склопу Авнојевских одлука).

Данашњи „захтеви судетских Немаца“ о „укидању“ Бенешових декрета, као и југословенских Немаца (окућених у неколико – од по неколико стотина) у удружењима – савезима (Суботина, Нови Сад...) о „укидању“ Авнојевских одлука изазива поновно разјашњење њиховог положаја, улоге и судбине – у светлу историје и права. Јер, од близу 500.000 Немаца (Шваба, фолксдојчери), по статистичким подацима из 1921. године, односно 1931, данас у (СР) Југославији живи свега (око) 1% (1991). Најзад, према подацима из 2002. године, на територији Србије живи 3.901 припадник немачке мањине.

Кључне речи: *Фолксдојчери. – Kulturbund. – Пења колона. – Авнојевски принцип (одлуке). – Немство.*

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Андреас Биргермајер, председник немачког удружења „Допау“ у Новом Саду, у свом излагању на конференцији „Транзиција и положај мањина“ (8–9. XI 2001, Београд) истиче: „Као што знате, пре Другог светског рата, овде је било око 530.000 Немаца, сада

наша заједница броји можда око 3–4.000 припадника. Судбина Немаца ... везана је за АВНОЈ и његове одлуке којима се Немцима, само због њихове припадности, одузимају сва колективна права и имовина. Сем немачке националности, никакав други разлог за то није постојао“(?)... „Став немачке заједнице је да се обавезно именују све националне мањине, а посебно немачка, због њеног веома тешког историјског искуства. У Авнојевским одлукама једино су Немци именовани, ниједна друга национална мањина није именована. Уколико се у закону поименично не наброје националне мањине, онда за мене такав закон неће ни постојати...“.¹

Истоветне ставове, у интервјуу НИН-у почетком 2002. године, износи и председник Немачког народног савеза у Суботици Рудолф Вајс.

1. ФОЛКСДОЈЧЕРИ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1920–1941

Почетком XVII века Немци се насељавају у Подунављу. Највећи миграциони талас уследио је током друге половине XVIII века. Бечки двор је плански насељавао Немце у Угарској пружајући им знатне привилегије. „Терани из домовине разним невољама, а и систематски примамљивани, нагрнуле су протеклих деценија из Виртемберга, Бадена, Насауа, Хасена, Фалачке, Елзаса, па и рајнских провинција, хиљаде и хиљаде породица у ове крајеве, између 1763. и 1787. године, населило се у Бачку и Банат 19.000 породица са 80.000 особа. Без обзира на њихово племенско порекло, звали су их без разлике „Швабама“ (H. Wendel). И током XIX века у ове крајеве долазе Немци. Рецимо, Виљем II, наследник Бизмарков, овако наводи потребе (приоритете) Немачке: тропске колоније, сигурна тржишта за немачку индустрију, осигуран увоз сировина и животних намирница и по могућности земље за насељавање немачким земљорадником. Немачка спољнополитичка доктрина ово образлаже: „Подлога спољне политике Рајха је (и) национално-језичка и економска дијаспора, тј. систематски размештај немачких насеобина...“ (Lamprecht).²

1 А. Биргермајер, „Именовати мањине“, у: *Мањине и њихова интеграција*, Хелсиншке свеске, Београд, 2002, стр. 64.

2 Припадници немачке националне мањине живели су у многим европским земљама. Уочи Првог светског рата, како истиче С. Morocutti, њихов број, у појединим земљама је следећи: у Француској је било 1.700.000 Немаца, или 4,4% од укупног становништва; у Италији – 275.000 (0,7%); у Пољској – 2.100.000 (7,1%); у Румунији – 1.100.000 (6,1%); у Чехословачкој – 3.700.000 (чак 27%); у Југославији – 650.000 (5,1%); у Белгији – 110.000 (1,4%); у Мађарској – 560.000 (7,4%); у Данској – 100.000 (3%); у Литванији – 100.000 (3,2%); у Летонији – 100.000 (7%); и у Естонији је било 50.000 Немаца (5%). С. Morocutti, *Europa und die Volkischen Minderheiten*, Jena, 1925, с. 56–60.

Доиста, био је то „важан моменат у политичкој билансији, да стопа по стопа земље, час код Бањалуке, час код Инђије или Вршца, па онда на Косову или у Барањи, код Будима и на Приморју прелази у немачке руке. Дижу се димњаци немачких творница између Сегедина, Трста, Сарајева и Ниша... Десетинама постају српске општине по свом мајоритетно – званичном језику немачком“ (др М. Косић). Стога, може се закључити, да су фолксдојчери у Краљевини СХС (највећи део од близу 500.000), непосредно потомци ових немачких досељеника, које су овде населили Карло VI, Марија Терезија и Јосиф II. Ово потврђују и сами Немци – Г. Грасл, Ј. Менарт, челници „Kulturbunda“, када, приликом његовог оснивања 1920. године, у Новом Саду, свечано изјављују, да су се њихови преци овде населили пре 200 година.

Активност фолксдојчера и њихов став (однос) према Краљевини Југославији, чији су држављани, може се пратити и кроз најразноврсније облике деловања Kulturbunda. Официјелно, ова културно-просветна организација југословенских Немаца, наредних година по оснивању, легалним путем настоји да обезбеди културни, просветни и привредни просперитет својих чланова. Међутим, иако добијају право да формирају политичку странку – Партија Немаца у Југославији, Kulturbund, услед политичког деловања бива двапут забрањиван (1924. и 1929. године), да би 1931. године, доношењем „Статута Швапско-Немачког Просветног Савеза“, поново отпочела са радом.

Постојањем немачких мањинских школа, правом на верску организованост и слободу вероисповести на матерњем језику, богатом издавачком делатношћу (штампа, књиге, периодичне публикације), радом 866 разних друштава и удружења – културних, просветних, добротворних и спортских (1938. године) и деловањем Kulturbunda (који има 256 месних група), омогућен је слободан културни развој немачке мањине. Deutschtum in Jugoslawien „одлично стоји и културно и економски“ (И. Андрић).

Фолксдојчери су представљали снажан ослонац за немачку политику према Југославији. Као најбројнија и економски најснажнија мањина у Југославији, уживала је привилегије, које су биле, пак, у корелацији са заштитом Трећег Рајха. Управо, привредно снажење и војнополитичко јачање Немачке, као и све развијенији привредни и дипломатско-политички односи са Југославијом, били су гаранција њиховог привилегованог (не само мањинског) положаја. Али, задојени нацистичком идеологијом, охрабривани немачким ратним освајањима, припадници ове мањине организују јединствени фолксдојчерски фронт. Својом антијугословенском делатношћу и обавештајним радом постају главно упориште Трећег Рајха у Југославији. Победом „национал-социјалистичке“

струје, тзв. обновитеља у Kulturbundu (нови вођа J. Sepp), немачка мањина – пронемачки опредељена и са непријатељским односом према Краљевини, постаје најснажнија и најорганизованија пета колона. „Политички прагматизам Трећег Рајха, то јест његови планови да се Југославија приведе у „нови поредак“ без рата, наилазио је на незадовољство најрадикалнијих припадника Kulturbunda, који су једва чекали нестанак постојеће државе и установљавање владавине Трећег Рајха. Стога и не зачуђује њихово понашање уочи априлског рата, у самом рату и након његовог завршетка, када су се сви, без изузетка, декларисали као немачки држављани и ступили у Vermaht, СС јединице и локалне полицијске станице“ (др Б. Петрановић).

Крајњи политички циљ подунавских Шваба био је стварање властите „подунавске државе“. Практично, судбина југословенских Немаца после Другог светског рата била је већ предодређена оваквим њиховим непријатељским понашањем у годинама уочи и током рата.

2. ТРЕЋИ РАЈХ, КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА И ФОЛКСДОЈЧЕРИ

У настојању да оствари глобални стратегијски интерес (да Југоисток постане допунско привредно подручје Немачког Рајха) немачка спољнополитичка доктрина у периоду 1933–1941. године све то образлаже постојањем привредних, географских, историјских, духовних, политичких и етничких веза.³ Нацистичка Немачка, вештом дипломатском активношћу, политичким притиском, економском панетрацијом (клириншким начином плаћања, политичким условљавањем извоза наоружања), шпијунском и терористичком делатношћу фолксдојчера, а од 1938. године и ратним освајањима, „по простору стране силе“ („die raumfremden Mächte“) тај стратегијски интерес практично и остварује.⁴ Drang nach Osten (ради стварања привредног простора средње и југоисточне Европе – подручје између Црног, Егејског и Јадранског мора) био је, дакле, дугорочни стратегијски интерес Немачког Рајха. Обезбеђење сировина и пољопривредних производа постављало се као императив.⁵ Отуда теза о корисности сарадње са привредама југоисточне

3 Др Андреј Митровић, *Ergänzungswirtschaft. О теорији јединственог привредног подручја Трећег Рајха и југоисточне Европе* (1933–1941), ЈИЦ, 1974, стр. 24–26.

4 А. Митровић, *нав. дело*, стр. 25.

5 W. Hoffmann, *Donauraum Völkerschicksai*, Leipzig, 1939, S. 166., R. Dammert, *Deutschlands Nachbarn in Südosten*, 1938, S. 2; W. Lochmuller, *Unsere Zukunft aue dem Balkan. Afrikanische oder europische Politik?* Leipzig, 1915, S. 1.

Европе, и то упркос томе што су биле на nižем степену развоја. Таква сарадња наметнута је и Краљевини Југославији, потписивањем Уговора о трговини и пловидби 01.05.1934. године. Додуше, и у периоду до 1933. године, Немачка је, на пример, куповала бакар, чија је вредност представљала готово половину укупног југословенског извоза у Рајх. Године 1930. вредност извоза југословенског бакра у Немачку износила 18.169 тона, односно 368.909.000 динара; 1931. године – 20.365 тона, односно 261.118.000 динара; 1932. године – 15.950 тона, тј. 151.821.000 динара.⁶

Географску везу са Југоистоком немачки теоретичари су објашњавали јединственим појмом: Подунавље. Самом својом географском ситуираношћу Средња Европа (у којој живе Немци) и југоисточна Европа сматрани су јединственим подручјем. Дунав, као река „која повезује народе“, представља природну, географску спојницу.⁷ После „Anschlussa“ са Аустријом, у Немачкој се нарочито наглашава значај Југославије као суседа.⁸

Историјска веза Немачке са Југославијом образлагала се њеним доприносом „развитку југоисточне Европе кроз векове...“ Јер, „немство... (је) играло важну улогу у културном животу народа на Југоистоку“.⁹ „Онолико дуго колико постоји немачки народ, толико ће у њему живети жеља за покретом ка истоку...“ Средства којима се ова тежња остварује кроз историју јесу „Schwert, Glaube und Kultur“ (Мач, Вера и Култура).¹⁰ Традиција хабсбуршких односа са Југоистоком, с једне стране, и прикључење Аустрије, односно њеног немачког племена, с друге стране, дају Немачком Рајху историјско право да се бави југоисточном Европом.

Етничку везу Немачке са Југоисточном Европом чине фолксдојчери „расејани широм средњег Подунавља“. У том погледу, немачки теоретичари су истицали: „Немачка пољопривреда је дала већини земаља Југоистока много од најдрагоценијих својих резерви, изричито казано, многе хиљаде немачких сељачких фамилија, сељаштво је основни стуб једног народа. Уколико постоји здраво сељаштво, онда су превазилазиви сви ударци судбине, каже велики вођа немачког народа Адолф Хитлер“.¹¹ Фолксдојчери су пресадили „радиност, марљивост, штедљивост и појам рада“. Они, у Југославији, Мађарској и Румунији, и као саплеменици и као

6 Б. Борђевић, *Прељед уговорне трговинске полиитике од оснивања државе Срба, Хрваиа и Словениа до раиа 1941*, Загреб, 1941, стр. 138–139.

7 W. Hoffmann, *нав. дело*, стр. 100.

8 R. Dammert, *нав. дело*, стр. 22–23., W. Hoffmann Grossduetschland in Donauraum, Berlin, 1939, S. 3.

9 W. Hoffmann, *нав. дело*, стр. 31.

10 W. Schneefuss, *Deutschtum in Süd-Ost-Europa*, Leipzig, 1939, S. 3.

11 W. Hoffmann, *Donauraum Völkerschicksal*, Leipzig, 1939, S. 166.

преносиоци немачке културе, имају, историјски гледано, изузетан значај у политици Немачког Рајха према тим земљама.

Јер, „цела историја насељавања Шваба – по А. Damannu – представља непрекидан ланац покушаја да се привлачењем марљивијих, вреднијих, правно свесних и ако је могуће богатијих људи, да државном крвотоку свежија и здравија крв у циљу ојачања његове економске моћи“.¹² Немачка пољопривреда је „дала већини земаља Југоистока: образовање пољопривредних стручњака на немачким школама, практична искуства стечена по немачким пољопривредним добрима, начин обраде земље, поступак са летином, ђубрење, уређење воденог система, неговање ливада и пашњака...“¹³

Од средине XIX века немачке високе школе постају циљ страних студената. Било је и Американаца, касније и Руса („од којих 2/3 Јевреја“)... Њихов број је од 1886/87. до 1911/12. године у узлазној линији. Walter Hoffmann наводи и неке конкретне податке: „Бугара од 17 на 140; Срба од 15 на 78; Аустро-Мађара од 288 на 712. Учешће ове четири земље у укупном броју страних студената било је 1911/12. школске године око 25%“.¹⁴

„Deutschtum in Jugoslawien“ привлачи изузетну пажњу немачких теоретичара после Првог светског рата. Пошто су Немци у Словенији били у подређенијем положају него Швабе у Војводини, многи аутори – С. Morocutti,¹⁵ W. Hoffmann,¹⁶ G. Grassl,¹⁷ A. Lenz,¹⁸ H. Wendel,¹⁹ G. Gessemann,²⁰ A. Dammang,²¹ J. Chmelar,²² и др. – критикују понашање словеначких власти, настојећи да се њиховим сународницима обезбеде оптимални услови ради очувања националног, културног и језичког идентитета.

Тако W. Hoffmann истиче да су велике групе Немаца, нарочито Швабе у Војводини, још под мађарском владавином биле подвргнуте јаком процесу денационализације. Југославија је имала своју мањинску политику... али започиње борбу против мањина... Београдски режим обећава у почетку пријатељски однос као противтежу против мађарске иреденте. Развијање немства тада је било

12 A. Damann, *Die deutsche Landwirtschaft in Banat und Batschka*, München, 1931, S. 33.

13 W. Hoffmann, *нав. дело*, стр. 140.

14 W. Hoffmann, *нав. дело*, стр. 137.

15 C. Morocutti, *Europa und die Völkischen Minderheiten*, Jena, 1925.

16 W. Hoffmann, *Donauraum – Völkerschicksal*, Leipzig, 1939.

17 G. Grassl, *Das Schulwesen der Deutschen in Südslawien*, W. Braumuller, 1928.

18 A. Lenz, *Die deutschen Minderheiten in Slowenien*, Graz, 1923.

19 H. Wendel, *Немци у Југославији*, „Југ. њива“, 1921, бр. 21.

20 G. Gesemann, *Das Deutschtum in Südslawien*, München, 1922.

21 A. Dammang, *Die Deutsche Landwirtschaft in Banat und in der Batschka*, München, 1931.

22 J. Chmelar, *Die Nationalen Minderheiten in Mitteleuropa*, Prag, 1937.

веома повољно. Касније долази до преврата: поништава се све што је у кратком времену изграђено. Школе се подржављују, Kulturbund угњетава и забрањује. Додуше, обнова његовог рада је дозвољена, тако да Kulturbund службеном одлуком од пре кратког времена може да почне са радом. Слично се догађа са немачким колонистима у Хрватској, Славонији и Босни. У најтежем положају је немство у Словенији. Тамо се према њиховим удружењима спроводи насилна, угњетачка политика. Школе су затворене, друштва забрањена и расформирана... Немачки језик се забрањује, све немачко мора ишчезнути. Власницима трговина у немачким подручјима Словеније насилно се одстрањују натписи фирми на немачком језику... Али у јануару 1931. године, Министарство просвете је донело одлуку око наставе. Може се очекивати нова ера у развоју мањинских права.²³ Попут Hoffmanna, и други аутори слично објашњавају положај Немаца.

С. Morocutti наводи и случајеве терористичких аката који су извршени против Немаца: 27.01.1919. године, на главном тргу у Марибору: било је 8 мртвих и 52 тешко повређена; 13.10.1920. године, немачка гостионица и приватна кућа у Марибору су демолиране, као и низ других терористичких аката против припадника немачке мањине у Словенији (у периоду 1923– 1927. године).²⁴

Стога, констатује да се колонизација немачког поседнутог подручја у јужној Штајерској подудара са словеначком... која се у првим послератним годинама плански остварује.²⁵

Немачки аутор истиче и последице „словенизације“ (денационизације): по попису из 1910. године, на подручју данашње Словеније било је 106.377 Немаца; после пописа југословенског становништва 1921. године, има нешто више од 39.631 Немаца. У Марибору је 1910. било – 22.653 Немаца, а 1921. године, свега 6.512. Позивајући се на статистичке податке G. Gesemanna и W. Winklera, С. Morocutti констатује да је у питању насилно словенизирање и исељавање Немаца. Јер, у Марибору је 1919. године било 3.346 Словенаца, а данас су 20.929 Словенаца, 2.540 Serbokroaten и 33 Арнауца.²⁶

„Употреба немачког језика у јавном саобраћају је сасвим забрањена“.²⁷ Забрањена је и употреба (коришћење) старих немачких имена („Johan wird zu Ivan, Fridrich zu Miroslav, Franz zu Franjo, Karl zu Dragotin usw.“).²⁸ Г. Грасл у том контексту наводи занимљиву

23 W. Hoffmann, *Südost-Europa: Bulgarien, Jugoslawien, Rumänien*, München, 1934, S. 61–62.

24 С. Morocutti, *Gross-Deutschland, Gross- Südslawien*, Wien, Leipzig, 1928, С.43.

25 С. Morocutti, *нав. дело*, S. 44.

26 *Истио*, стр. 44.

27 А. Lenz, *Die Deutsche Minderheit in Slowenian*, Graz, 1923, S. 61.

28 А. Lenz, *нав. дело*, S. 61.

илустрацију: немачко дете, држећи у рукама уџбеник (Serbische Gramatik für die zweite Klasse der Gymnasien. Von Ljubomir Stojanović, Verlag von Geza Kon in Belgrad, 1924, S. 6.) може прочитати: „Es ist besser, dass dich der Türke mit dem Säbel bedrängt, als der Deutsche mit der Feder“ („Боље је да те тера Турчин са сабљом него Швабо са пером“).²⁹

И немачке новине се забрањују. Док је 1912. године у данашњој Словенији било 110 словеначких новина и часописа (1904–43), данас (1928. године) у Словенији, на немачком језику излазе „мале недељне новине“ „Cillier Zeitung“ и месечни „Gotscheer-Zeitung“.³⁰

Ваља напоменути да су словеначки политичари и локални органи власти, у годинама после стварања Краљевине СХС, настојали да узврате Немцима за све оно што су претрпели у оквиру процеса сурове германизације у претходном периоду, када су „Немци били господари“. Но, ипак, немачка мањина у Словенији имала је своју штампу, школе на матерњем језику, политичку партију до 1929. године. Kulturbund, који је двапут забрањиван (1934. и 1936. године) несметано је настављао са радом и у Словенији. Доста касније, J. Wuescht, баш о томе пише: „Некомпетентни аутори на обе стране доприносе, следећих година, са својим тенденциозним и неаргументованим написима у штампи, часописима и књигама... заостравању односа између Словенаца и мале, политички неважне и нејачке, немачке мањинске групе. Зато не треба уопштавати њихов положај са положајем највећег дела немачке мањине у Краљевини Југославији“.³¹

С. Morocutti, у настојању да докаже немачку културну оријентацију Словенаца, истиче чињеницу о броју књига на страним језицима у библиотеци St. Jakobs у Leibachu (Љубљани): постоји преко 8.500 словеначких, 1.100 српскохрватских, 533 чешких, 285 руских, 46 пољских, 613 француских, 455 италијанских, 248 енглеских и 12.000 немачких књига.³² Као круцијалну чињеницу износи да се данашња Словенија, историјски гледано, у свом привредном и културном развоју ослањала на немачку културу и рад. Наводећи и друге чињенице у том контексту, немачки аутор, заправо, апелује на промену словеначке мањинске политике. Јер, „Алпски Словени припадају германској култури и животном кругу“.³³

Отуда Немачка има легитимно право да једина заступа интересе својих сународника. Овако схваћено „природно“ („органско“)

29 G. Grassl, *Das Schulwesen der Deutschen in Südslawien*, W. Braunnüller, 1928, S. 12.

30 C. Morocutti, *op. cit.*, стр. 50.

31 J. Wuescht, *Jugoslawien und Dritte Reich*, Stuttgart, 1969, S. 257.

32 C. Morocutti, *Gross-Deutschland, Gross-Südslawien*, Wien, Leipzig, 1928, S.89.

33 C. Morocutti, *нав. гело*, стр. 92.

савезништво Немачког Рајха са југоисточном Европом добија своју потврду у антијугословенској активности фолксдојчера у Краљевини Југославији, односно у њиховој улози пете колоне током рата.

Пошто су Немци (рајхсдојчери у Немачком Рајху и фолксдојчери у државама југоисточне Европе), како закључује проф. А. Митровић, „без обзира где су настањени, део једне заједнице, коју, опет, легитимно и једино заступа немачка држава, тј. Трећи Рајх, постављена је даље теза да немачке националне групе у Подунављу дају Немачкој двоструко право на везивање Југоистока за себе и као саплеменици и као преносиоци немачке културе. Истицање етничке везе омогућавало је коришћење и елемената националног права, које у XX веку има велику политичку, идеолошку и пропагандну вредност. Упоредо, реч је и о сугестији Немцима, тадашњим држављанима Мађарске, Југославије и Румуније, да они имају улогу и одговорност у политици Рајха према југоисточној Европи“³⁴.

С тим циљем југословенски Немци настоје да „свим сходним средствима оживе замрлу немачку свест“³⁵. Својим Kulturbundом и радом неколико стотина друштава и удружења на свом, матерњем језику, својом мањинском партијом, широком мрежом мањинских школа, штампе, издавачких кућа, верских организација, немачка мањина остварује слободан национални, привредни и културни развој. Али, агитовањем за Хитлера и Трећи Рајх, агресивним политичким радом Kulturbunda, јачањем немачког националистичког духа (тежња да искажу своја национална осећања – припадништво Немачком Рајху), а пред рат отвореном шпијунском, терористичком, једном речју, антијугословенском делатношћу, већина припадника немачке мањине исказује нелојалност и непријатељски однос према домицилној држави.

Стога, Хитлер напомиње југословенском председнику владе М. Стојадиновићу још у јануару 1938. године: „Југословенске границе остаће неповредиве, као што је италијанска на Brenner-у („рече свечаним и убедљивим тоном“). Уосталом, за Југославију је, у односу на Немачку, најбоља заштита: добро третирање немачке мањине, која тамо живи и за коју знам да је лојална према југословенској држави. Немци су војнички народ, али не милита-

34 А. Митровић, *нав. дело*, стр. 27.

35 У уводном чланку „Deutsches Volksblatt“, пред оснивачку скупштину Kulturbunda, Немци су истицали: „После двеста година тешког робовања овој постојбини – Ми смо се двоструко препородили. Ми смо нашли своју отаџбину и ми смо као народ нашли само себе. – Слом аустроугарске монархије донео је нама Немцима неко време најтеже искушење... јер Немац није лакомислен, него тешке (густе) крви, али веран као злато, и што он једном свом душом обујми, то је готов и крвљу свог срца да брани. Тако стојимо ми данас према својој отаџбини, и ми смо уверени да ће утемељивачка главна скупштина Просветног Савеза наћи праве речи, да нашим отаџбинским осећајима даде израза. Праве речи, којима ће затим следити права дела“. „Deutsches Volksblatt“, 1920, бр. 191, с. 1.

ристички. Они не воле ништа више него мир и ред и у том погледу су слични Енглезима“ (?).³⁶

У контексту империјалистичке политике немачког ауторитарног национализма – *Drang nach Osten/Südosten, Ergänzungswirtschaft* – Трећи Рајх „у стварању од Југославије окућнице Немачке“ користи, дакле, и фолксдојчере. Ови, иако у односу на друге националне мањине имају најповољније материјалне услове живота и рада и најповлашћенији положај, на позив Хитлера и Трећег Рајха, систематским радом нацистичке обавештајне службе и под окриљем *Kulturbunda*, постају „органиски“ део немачког бића.

Приликом оснивања *Kulturbunda* (20. 06. 1920) челници наводе лозинку: „Држави и народу верни“, шаљу телеграме оданости Регенту и Влади да би вишегодишњим радом обавештајних служби нацистичке Немачке, вредни и марљиви швапски сељак, постао нелојални грађанин Краљевине Југославије. Штавише, пред рат, отвореном антијугословенском делатношћу (агитовањем за Хитлера и Немачку, шпијунском и диверзантско-терористичком активношћу) и под окриљем *Kulturbunda* (у марту 1941. године, имао је 402 месне организације са 450.000 чланова) ови југословенски држављани немачког матерњег језика – стављени под команду „Организације Јупитер“ – постају пета колона у окупираној Југославији током Другог светског рата.

Тако су: нацистичка политика Немачке према Југославији (политички притисак, условљавање привредних односа, клириншки начин плаћања, извоз оружја и капитала), профашистичка политика М. Стојадиновића и свих југословенских влада до рата, толерисање мера и акција фолксдојчера, а пред рат и њихове отворене антијугословенске делатности, етничка повезаност Немачке са фолксдојчерима (немачка обавештајна служба је од фолксдојчера створила „саставни део немачког националног организма“), и *Kulturbund*, практично, у политичко-организационом погледу, припремили немачку мањину у Југославији да одигра улогу пете колоне.

3. ФОЛКСДОЈЧЕРИ – ПЕТА КОЛОНА У СТАРОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

У својим „говорима и чланцима“ објављеним у Бечкереку 1944. године, др Ј. Сепп, вођа фолксдојчера у Краљевини Југославији, наводи „да се немачка народоносна група има сматрати делом читавог немачког народа и да увек мора бити спремна да извршава сваки задатак који јој Трећи Рајх буде поставио...“³⁷ Доиста, фолксдојчери у периоду од 1933. године, а нарочито пред рат 1938–1941.

36 Цит. по: М. Стојадиновић, *Ни рајџ ни њакџџ*, Ријека, 1970, стр. 456.

37 Ј. Сепп, *Reden und Aufsätze*, Grossbetschkerek, 1944, S. 44.

године, под вођством Kulturbunda, постају „саставни део немачког националног организма“. Иако југословенски држављани, они својом антијугословенском активношћу, почев од оснивања Kulturbunda па до 1941. године, исказују нелојалност према држави у којој живе. Фолксдојчери тако, својом пронемачком делатношћу, у оквиру месних организација Kulturbunda, као и другим формираним друштвима, шпијунском активношћу, демонстрацијама, агитовањем за Немачку и Хитлера, избегавањем војне обавезе тајним обучавањем за извођење „диверзантско-терористичких акција“ под маском организованог логоровања, планирањем терористичких акција и разарања разних објеката у случају рата између Немачке и Југославије на својим подручјима, или и шире (рецимо, биле су предвиђене и конкретне акције рушења пруге Београд-Загреб код Винковаца, пруге Београд-Скопље код Лапова и пруге уског колосека Београд-Сарајево), формирањем шпијунске организације „Јупитер“ итд. постају пета колона у Краљевини Југославији. Под руководством Другог одељења војне обавештајне службе Abver II, Kulturbund од јесени 1939. постаје директни експонент немачке нацистичке политике. „Организација Јупитер“ је нарочито добро била организована у Војводини и Словенији.³⁸ О њеном раду, руководиоца овог центра у Вршцу, фолксдојчер Е. Герхард истиче: „У пролеће 1941. године, руководио сам у Вршцу фолксдојчерском самозаштитом „Јупитер“... Она је носила камуфлирани назив „Јупитер“ и имала задатке да у предстојећем рату силом оружја заштити фолксдојчере; суседне општине од распршених јединица југословенске војске; врши курирске и помоћне службе за немачки Вермахт до његовог доласка; врши евентуална хапшења српских и страних лица; ... преузме полицијску власт до коначног доласка Вермахта; изврши запоседање важних установа и уреда, пошта итд., узме у своје руке управни апарат. Наоружање смо добили од Абверовог центра у Београду. Оружје смо узели у посланству...“³⁹

Или, фолксдојчер Бранимир Алтгајер, у извештају немачкој установи „Volksdeutscher Mittelstelle“ (фебруар 1943. године), која је била одговорна за делатност фолксдојчера у иностранству, наводи резултате свога рада: „Велика је била радост... када се у јесен 1940. године, сазнало да се и фолксдојчерски добровољци примају у војни СС. Било је скоро немогуће добити редован пасош... али ипак је готово хиљаду младића из бивше Југославије... на крајње авантуристички начин успело да пређе границу и скривени међу врећа-

³⁸ Пета колона у старој Југославији, „Народна милиција“, 1955, бр. 4, стр. 20–32; Ф. Чулиновић, *Окупирана Југославија*, Београд, 1970, стр. 100–104; Т. Ференц, *Нацистичка пољитика денационализације у Словенији у годинама од 1941. до 1945.* Љубљана – Београд, 1979, стр. 39–94.

³⁹ Пета колона у старој Југославији, „Народна милиција“, 1955, бр. 4, стр. 28–29.

ма кукуруза и сандуцима на дунавским шлеповима или гацајући кроз набујале потоке планинске... Приликом слома југословенске војске припадници Фолкс-групе су активно допринели томе што су ширили панику, оштећивали телефонске линије, преносили лажне вести, постављали лажне путоказе и, најзад, разоружали јединице српске војске које су се повлачиле...⁴⁰

Јакоб Лихтенбергер, вођа нацистичке омладине, у извештају о ратном доприносу омладинске организације, каже: „Са буђењем немачке омладине у Словенији расла је код најбољих све јаче жеља да као војници не буду више у војној служби туђинске армије него у служби немачког Вермахта... Још пре доласка немачке војске у Словенију, немачка момчад (Deutsche Mannschaft) – као политичка елита Фолкс групе – била је свуда на свом месту. Припадници Deutsche Mannschaftа истакли су се нарочито у Осијеку приликом борби за главну пошту и за два велика моста на Драви; даље у Винковцима, Руми, Бешкој, Инђији, Новој Пазови, Францталу. Њихова група у Францталу извршила је посебан подвиг заузимањем великог војног аеродрома у Земуну“.⁴¹

Уопште, генезу овакве антијугословенске активности фолкс-дојчера можда је најбоље објаснио њихов вођа др J. Sepp, доста касније у својим мемоарима – „Reden und Aufsätze“: „Немачки Рајх је угрожен ако не влада „јужном капијом Рајха“, која се налази у Срему. Та област увек мора да стоји под немачком влашћу ако Рајх жели да себи обезбеди дунавски пут ка Црном мору и да осигура залеђе против свих утицаја југоистока. Управљање делом Подунавља у којем су насељени југословенски фолксдојчери је један од најважнијих задатака „немачке народоносне групе“, њена мисија. То је природни центар „Карпатске котлине“, а ко њоме влада, влада читавим овим простором“.⁴²

„Хитлерова Немачка имала је више обавештајних и контра-обавештајних организација, али су две биле главне: обавештајна служба Националсоцијалистичке партије Абвер. Партијска обавештајна служба за иностранство носила је назив VI уреда Главне управе безбедности Рајха (RSCA)... (а) Абвер – уред за иностранство – Одбрана (Amt Ausland – Абвер...). Шпијунажу у иностранству водило је I одељење Абвера док је II одељење имало задатак да организује саботаже, диверзије, терор и подривачки рад у страним замљама...“.⁴³

40 *Исио*, стр. 22–23.

41 *Исио*, стр. 23.

42 J. Sepp, *Reden und Aufsätze*, Grossbetschkerek, 1944, S. 54.

43 М. Јанковић, *Абвер сјуџа на сиену, Пејџа колона*, (3), „Политика“, 11. 11. 1972, стр.13., Р. Божовић, *Нацистичка обавештајна служба*, Београд, 1963, стр. 63–65.; *Пејџа колона у сјџарој Јуџославији*, „Народна милиција“, 1955, бр. 4, стр. 24–26.

Још 03.07.1934. године, у Београду је отворен Немачки саобраћајни биро чији је шеф био Франц Нојхаузен, „Герингов повереник за четворогодишњи план“, иначе вођа „Иностране организације Националсоцијалистичке партије“. Практично, његов задатак био је стварање широке шпијунске мреже међу фолксдојчерима. „Преко тог „бироа“ пристизале су и огромне суме новца и даване фолксдојчерима као бескаматни, дугогодишњи зајам за откуп земље у Барањи и Војводини. Само у првој половини 1938. године – и то у једном једином округу – фолксдојчери су откупили око 2.000 јутара најплодније војвођанске земље“.⁴⁴

„Канарисови шпијуни деловали су са многих тачака наше земље, која је сва била покривена мрежом наци-фашистичких агентура. Ипак, италијанска фашистичка тајна служба деловала је за себе, хортијевска за себе, а бугарска за себе...“ Шеф Абвера развијао је у Југославији своју обавештајну активност, сматрајући је „немачким непријатељем првог реда...“ и толико је био упућен у југословенске прилике и менталитет народа, његово антифашистичко расположење у огромној већини, да ниједног тренутка није поверовао да ће народи Југославије пристати да иду „руку под руку са Немачком, била она са Хитлером или без њега“.⁴⁵

И Хитлер придаје изузетан значај фолксдојчерима и описује „шпијунско-диверзантско-саботажну улогу“ против земаља југоисточне Европе чији су држављани: „Ви ћете (фолксдојчери) бити извиднице које шпијунирају! Ваш задатак је да замаскирате наше припреме за напад. Сматрајте да се налазите у рату! За вас вреде ратни закони. Ви сте, данас, можда, најважнији део немачког народа! Кад Немачка победи, онда неће бити никога ко ће се усудити да вас попреко погледа. Од вас зависи да ли ћете Немачкој издејствовати тај положај. Ваш будући задатак је да у свим подјармљеним земљама будете тутори, који ће у име немачког народа вршити неограничену власт. Ви ћете у моје име управљати земљама и народима, у којима сте сада прогоњени и потлачени. Тако ће се наша несрећа што су се милиони најбољих Немаца у прошлости морали иселити у друге земље, претворити у нашу велику срећу!“ (?).⁴⁶ У марту 1940. године,

44 М. Јанковић, *Пејџа колона*, (3), „Политика“, 11. 11. 1972, стр.13., В. Терзић, *Немачка мањина (фолксдојчери) и њихове организације*, у Слом Краљевине Југославије у априлском рату 1941. године, Љубљана – Београд – Загреб, 1984, стр. 190–194.

45 М. Јанковић, *Пејџа колона*, (1), „Политика“, 11. 09. 1972, стр.13., *У служби шпијунаже, Пејџа колона у сјајној Југославији*, „Народна милиција“, 1955, бр. 4, стр. 24–27.

46 Цит. по: М. Јанковић, *Граци нас њислушкјује*, (14), Пета колона, „Политика“, 25. 11. 1972, стр. 15.

Хитлер је за председника Немачке народоносне групе (Volksgruppen-Führer) поставио др Јанка Сепа.⁴⁷

Шта је представљало основу за стварање немачке пете колоне у Југославији? Пре свег немачка политика којој је била потребна пета колона. Нацистичка политика према Југославији била је дугогодишња хегемонистичка политика, упорна и систематска економска, политичка и културна експанзија, политика сталног притиска која је имала за циљ поробљавање Југославије. У остварењу оваквих Хитлерових спољнополитичких планова, велику помоћ је представљала пета колона која је изнутра, у самој Југославији, деловала у том смислу.⁴⁸

Које су снаге чиниле пету колону у предратној Југославији? „Сигуран ослонац немачке шпијунаже у нашој земљи представљали су разни реакционарни покрети и профашистичке партије, корумпирани политичари, однарођени функционери и службеници, терористичке групе и организације (усташе, ВМРО, и др.), сепаратистичке групације... и сл. Али најважнији и неисцрпни извор немачке шпијунаже, језгро пете колоне, били су домаћи Немци, тзв. фолксдојчери“.⁴⁹

Веома је илустративно истаћи, да непосредно после конституисања Kulturbunda, аутор, под псеудонимом Ј. Ж., у часопису „Мисао“ далековидо предвиђа, имајући у виду понашање Немаца у Првом светском рату, још 1920. године, баш такву будућу антијугословенску активност „наших Немаца“: „Наши Немци би тако брзо да забораве, али наш народ још не може то да учини и да не помишља више на оно: са каквом су се преданошћу они борили против ове слободе, чије сунце сад и њих греје, обасјава и буди, а са каквом мрачном мржњом и злбом су многи од њих гурали у пакао ратних мука оне, који сад њих изводе у рајска насеља слободе и љубави. Наши Немци се жале на такво држање, али због свега пропаћенога наша држава има дужност, да поред све сношљивости нашега благога сунца словенске слободе припази, да се опет коров злобе не размахне и угуши много племенитију биљку која са већим правом тражи живота и зрака за себе. Некада смо ми призивали Херерову хуманост за заштиту. Нису нас хтели чути. Данас је она њима потребна, те се изменише улоге. Али поред свих лепих израза честитих намера им, као што рече и сам главни говорник др Грасл: 'Vorsicht und Geduld ist nötig, wenn das Grosse Werk gelingen soll'⁵⁰... а

47 „Тај акт, да шеф једне државе врши постављања својих људи на одређене положаје у другој сувереној држави био је без преседана. У ствари, то показује сву беду, трулост и зависност режима у Југославији“. В. Терзић, *нав. дело*, стр. 203.

48 Пета колона у старој Југославији, „Народна милиција“, 1955, бр. 4, стр. 30.

49 Исто, стр. 20; Види: Б. Павлица, *Анђијугословенска акцијивносј нејријашељске емијрашије у СР Немачкој (1951–1984)*, СД 1990, стр. 36–40.

50 „Опрзност и стрпљење је потребно, ако смо ради да велико дело успе“.

то велико дело није мање од саме нове државе наше, слободне државе јужних Словена: у којој и бивши непријатељи њени ето тако брзо хоће да буду сматрани верним синовима и приступе заједничкој трпези. Но код нас влада још задружни морал и предање: После Бога прво је кум и пријатељ итд., па редом. Па нека се и нова нација реда стрпи, док не дође на ред. Нису довољне само лепе речи после много ружних дела, него клин клином, а зло се дело добрим делом изгони. Надамо се да ће се и ту засведочити хваљена немачка верност, коју обрину, па онда широка наша отаџбина и срце словенско има свој отпоздрав и на то: „Ко ће братски, брат смо њему“ – а „Права мука не гине“.⁵¹

Отуда, сходно антијугословенском понашању, и официјелне власти Краљевине Југославије, у одређеним периодима, предузимају мере одмазде против фолксдојчера и њихових организација. Већ 1924. године, забрањен је рад Kulturbunda, да би му 1927. године, рад опет био дозвољен, потом 1929. опет забрањен рад Kulturbunda и Политичке странке Немаца, да би само Kulturbundu 1931. године, поново била дозвољена културно-просветна активност. И одређене школе припадника немачке мањине (на матерњем језику) бивају укинуте: „пуна гимназија у Новом Врбасу, реалка у Вршцу и ниже гимназије у Новом Сад у и Панчеву...“⁵²

Од маја до новембра 1938. године – према евиденцији немачког посланства у Београду – полиција је протерала из Југославије „најмање 90 немачких грађана, али је само у 35 случајева посланство успело да својом интервенцијом спречи протеривање“.⁵³

Непријатељско понашање фолксдојчера огледало се и у половању „Аграрије“, њеним различитим привредним пословима са фирмама Трећег Рајха. „Инспекција земаљске одбране у свом из-

51 J. Ж., *Просветни покрети наших Немаца*, „Мисао“, 1920. књ. III. стр. 1282–1283.

52 Carinthiachs, *Положај Словенаца под Аустријом и положај Немаца у Краљевини СХС*, Љубљана, 1925, стр. 26.

53 Отуда незадовољство Трећег Рајха министром унутрашњих послова др Антоном Корошецом. „Оно што је нацистима тада највише сметало – била је општа репресивна политика коју је Корошец као министар унутрашњих послова водио против нацистичке делатности у редовима немачке етничке групе у Југославији... Када је после Аншлуса веома ојачала немачка активност у организацијама фолксдојчерског јединственог фронта... власти су по директиви А. Корошеца врло енергично иступиле. Уследила су масовна хапшења нациста, симпатизера фолксдојчерског јединственог фронта...“ Цит. по: Д. Бибер, Краљевина Југославија на раскршћу 1939. године (5), „Политика“, 03.09.1971, стр. 11.; „Већ после пада Стојадиновића представници немачке националне мањине Франц Хам, Граслер и Јозеф Тришлер упућују Цветковићу петицију, односно прави „ултиматум“ да влада одступи из службе све чиновнике који су од јануара 1938. године „прогањали Немце“. Мислило се на полицијске органе и чланове банских управа, који су у време кад је А. Корошец био министар унутрашњих послова прогањали нацистичке пропагаторе или хапсили отворене немачке шпијуне...“ Цит. по: М. Јанковић, *Петна колона*, (5), „Политика“, 13. 11. 1972, стр. 13.

вештају Пов. Ђ. Об. бр. 1423 од 15. марта 1940. године, известила је начелника Главног генералштаба да је министарство пољопривреде ревизијом пословања немачких друштава „Аграрија“ и „Југо-Аграр“ у Новом Саду установило многе неправилности и незаконитости, и то преко многобројних заступништава немачких фабрика пољопривредних машина које врше експлоатацију разним малверзацијама цена. Земљорадничка централна кредитна задруга, као савез немачких кредитних и привредних задруга, дала је својој фирми званичан немачки назив и немачки језик увела као званичан. Она оснива немачке задруге и у Словенији на немачком језику (Кочевју, Марибору и околини) и даје велике кредите Немцима за куповање земље. Сем тога, одржава везу са немачким банкама, добија кредите од банака у Цириху, помаже „Културбунд“, даје помоћ за разна путовања у Немачку, крије статистичке податке о бројном стању породица својих задруга и њиховом имовном стању, одржава тромесечне курсеве за подесна млађа лица ради немачке пропаганде, приређује разне параде и тиме утиче на расположење Немаца у Војводини, иако то није њен задатак, обилно кредитима помаже Друштво за грађење кућа у Новом Саду („Nabeg“) за немачке културне и просветне установе у опсегу који премашује њена овлашћења. И у овој Задрузи и у „Аграрији“ нова струја је задојена националсоцијализмом, и то се отворено признаје. Она је преузела вођство у „Kulturbundu“ и бори се за потпуно владање у свим привредним и културним установама Немаца у Војводини, а из Берлина добијају инструкције кога могу, а кога не смеју бирати у управе тих установа итд, итд. Најзад, предлаже се да се рад свих ових установа стави под јачи надзор“.⁵⁴

4. НЕМАЧКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

После догађаја од 27. марта у Југославији, Хитлер је неопозиво одлучио да Немачка не само „војнички“ нападне Југославију, већ да је „уништи... и као државу“.⁵⁵ „Од огромног је политичког значаја да се на Југославију удари немилосрдном жестином и да се војни пораз оствари муњевитом брзином. На тај начин Турска ће се у довољној мери заплашити, а то ће и повољно утицати на доцнији поход против Грчке... Рат против Југославије биће вероватно веома популаран у Италији, Мађарској и Бугарској, пошто

⁵⁴ Цит. по: В. Терзић, *нав. дело*, стр. 194–195, Види и: Б. Петрановић, *Србија у Дружном свешком рату 1939–1945*, Београд, 1992, стр. 58–59.

⁵⁵ Види. Б. Кризман, *Хитлеров „План 25“ кројив Југославије – Југославија у свешлу „Нирнберских докумената“*, Загреб, 1953.

овим земљама треба ставити у изглед извесне територије: Италији далматинску обалу, Мађарској Бачку, Бугарској Македонију“.⁵⁶

Немачка агресија и окупација југословенске територије остварена је и уз изузетну помоћ и подршку домаћих Немаца – фолксдојчера. Већ организоване у илегалне фашистичке војне организације, „Deutsche Mannschaft“ („DM“) – они су на различите начине олакшали улазак немачке војске. Заправо, они су започели „рат“ и пре 06.04.1941. године.⁵⁷ После неуспешних покушаја да се фолксдојчерима у Војводини ваздушним десантом дотури оружје, „преко „Норе“ (илегална радио-станица) из подрума немачког посланства стигла је порука да фолксдојчери у Вршцу и остале групе по насељима „дејствују са расположивим оружјем“ и да не губе време. Фолксдојчери су тако поступали и у садејству са другим групама „Јупитера“, као и са петоклонашима из мађарске хортијевске пете колоне „Nevzet“ предузели мучке акције широм Војводине. То исто су њихова сабраћа чинила у Славонији, Барањи, Међумурју, Словенији и – широм земље“.⁵⁸

Већ у априлу 1941. године, четири стотине педесет хиљада културбундоваца сврстаних у четири стотине разних организација широм Војводине, Славоније, Хрватске, Словеније и Босне нашли су се, не само у позадини југословенске војске, него и у њој, „благовремено оспособљени за многобројне шпијунско-диверзантске задатке, разноврсне саботаже и друге герилске акције и – својим конкретним доприносом – више вредели Немачкој Врховној команди од једне најбоље оперативне армије“.⁵⁹

На окупираним подручјима југословенке државе фолксдојчери фактички губе статус националне мањине. Рецимо, у Словенији, анектирањем Доње Штајерске и Горењске у састав Трећег Рајха (пресељењем фолксдојчера са подручја Кочевја на ову територију, а иселењењем знатног броја Словенаца) немачко становништво на подручју Словеније нашло се у „саставу немачке државе“.⁶⁰

56 Записник седнице Врховне команде немачких оружаних снага 27. марта 1941, Документи о фашистичком нападу на Југославију, „Тридесет дана“, 1947.

57 М. Јанковић, Пета колона (19), „Политика“, 30. 11. 1972, стр. 25.

58 „Мучки препади фолксдојчера у Војводини су ту и тамо довели до стрељања петоклонаша. Међу њима је завладао страх“. Др Јанко Сеп молио је преко „Норе“ да се на неки начин запрети Београду. На то је „Вера“ послала утешан телеграм: „Немачка станица Donauzenden јуче је стално емитовала упозорење Србима да пазе како поступају са фолксдојчерима и запретила стрељањем по 10 Срба за 1 фолксдојчера...“. Та претња осветом коју је емитовао Радио-Донау, дословно је гласила: „Срби, ако вам је живот мио, не кидишите на животе Немаца! За сваког Немца, који буде био стрељан или убијен, биће стрељано 10 Срба...“. Цит. по: М. Јанковић, *Петна колона* (21), „Политика“, 02.12.1972, стр. 17.

59 В. Терзић, *нав. дело*, стр. 196.

60 К. Јончић, *Правно-политички положај народности – националних мањина у СФРЈ*, докторска дисертација, Београд, 1965, стр. 218–219.; Д. Бибер, *нав. дело*, стр. 264.

И у Банату, који формално остаје у саставу окупиране Србије, мада са посебним административном немачком управом у Петровграду (Бечкерек), фолксдојчерима је укинут мањински статус. Сви органи цивилне власти су у њиховим рукама. Слично је било и са неколико хиљада Немаца у Недићевој Србији.⁶¹

У квислиншкој творевини, тзв. НДХ, Немци имају најповлашћенији положај. Практично, били су изузети од „јурисдикције хрватске државе“, под управом вође немачке народоносне групе др В. Altaugea, у Осијеку.⁶² Једино у Бачкој, коју је окупирала Мађарска, фолксдојчери формално имају статус националне мањине.⁶³

Међутим, у свим окупираним подручјима, фолксдојчерима је од стране Хитлера, а преко квинслишких влада, осигуран повлашћени положај. Они чине масовне злочине према домаћем становништву – плчкајући њихову имовину, убијајући дотадашње суграђане, комшије. Организују и концентрационе логоре, нарочито у Банату, где врше злочине против припадника других националности: Јевреја, Срба, Цигана.

Поред својих, већ формираних војних формација – „DM“, регрутовани су у немачку војску, жандармерију, у СС јединице. У Хрватској су ове јединице преформирани у припремне јединице (Bereitschaftseinheiten); створена су три батаљона – „Ludvig von Baden“, „General Laudon“? „Max Emanuel von Bayuer“ и један активни батаљон „Prinz Eugen“, а у саставу хрватског домобранства један ловачки батаљон и један батаљон за чување железница.

У Словенији су формиран и „слично СС одредима“, тзв. Wehrmannschaft – људство за одбрану, касније и један пук јачине 4 батаљона, једне батерије и алармне чете у Трбовљу.

У Банату је половином априла 1942. године, од домаћих Немаца формирана, по злу чувена, 7. СС брдска ловачка дивизија „Prinz Eugen“ (20–25.000 људи). Такође, у Банату и Србији фолксдојчери су формирали и 6 батаљона „DM“.⁶⁴

Своју оданост Трећем Рајху домаћи Немци исказују и на друге начине. Материјални допринос – огромни новчани прилози

61 Ш. Вег, *Систем немачке окупационе власти у Банији 1941–1944*, Зборник МС за друштвене науке, 1963, св. 35, стр.83.

62 Ф. Чулиновић, *Окупацијорска подела Југославије*, Београд, 1970, стр. 202–204.

63 „Немачки живаљ је стекао толико посебан положај да је практично значило његово издвајање испод јурисдикције мађарске државе. Волксбунд је вршио избор лица за органе власти у местима са немачким становништвом; руководио војном обуком немачке омладине, мобилисао Немце за СС трупе и уопште се према мађарској држави постављао као целина према другој целини“. Цит. по: Ј. Мирнић, *Систем фашистичке окупације у Бачкој и Барањи*, Зборник..., 1963, св. 35, стр. 38.

64 Види: Љ. Стојковић-М. Мартић, *Националне мањине у Југославији*, Београд, 1953, стр. 60–61.

и роба (храна, одећа) слати су на фронт јединицама Вермахта. У „Календару Немаца у Банату и Србији“ Ј. Сеп, вођа немачке народносноне групе у Југославији, чак наводи детаљне податке (новчане износе, врсту и количину робе) о том доприносу југословенских Шваба ратним напорима Вермахта у оквиру тзв. „Привредне ратне службе“.⁶⁵

Огромне количине пољопривредно-прехранбених производа из Војводине (пшеница, кукуруз, брашно) лиферују се у Немачку за потребе ратне привреде. „Немачка народна група не држи корак са осталим немством само у непосредном учешћу у рату, него исто тако убедљиво и материјалним доприносом...“.⁶⁶ До почетка 1943. године, само из Баната „приложили су јединицама Вермахта... разних ствари у вредности 21.760.645 динара и новчани износ од 1.709.367 динара“.⁶⁷

На крају, ваља истаћи и чињеницу да незнатан број Немаца – антифашиста (у односу на већину културбундоваца) учествују у редовима НОВ-а. Тако је у славонском селу Звечеву, 15.08.1943. године, формирана⁶⁸ чета „Ернест Телман“, која је имала више, симболички гледано, политички („пропагандни рад по немачким и другим селима“) него војни значај.

5. НАЦИСТИЧКА ПРАКСА ЗЛОЧИНА У СВЕТЛУ ИСТОРИЈЕ И МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Други светски рат, који су започели нацистичка Немачка, фашистичка Италија и милитаристички Јапан захватио је скоро све земље света, а по материјалној штети и људским губицима остао је забележен у историји као најмрачнији и најтрагичнији период у развоју човечанства. Нарочито ће остати забележени, по својој стравичности и зверствима, злочини које су починили нацисти према недужном цивилном становништву окупираних земаља Европе, пре свега, СССР, Пољске и Југославије. Злочини почињени у Другом светском рату, по својој свирепости и масовности без преседана у историји цивилизације, постаће необјашњив феномен рата, израз неразумне људске агресивности и „победе“ ирационалног нагона у служби деструктивности људског ума.

65 Ш. Вер, *нав. дело*, стр. 69–95.

66 J. Sepp, *Kalendar der Deutschen Vorksguppe in Banat und Serbien für das Jahr 1942*, Grossbetschkerek, 1943, S. 35–36.

67 Б. Ивковић, *Неки методи економске пољитике и привредне пољачке окупијора у Банати 1941–1944*, Зборник Војводина, Нови Сад, 1967, стр. 189. и А. Röhm, *Ein Jahr Deutsche Volksguppe im Banat und in Serbien*, Kalender..., 1942, S. 20–21.

68 Љ. Стојковић-М. Мартић, *нав. дело*, стр. 61–62.

Аристотел је још у својој „Политици“ теоријски антиципирао „могућност“ такве деструктивности, истакавши да се „човек рађа наоружан разумом и врлином које може да употреби у првом реду против онога што је томе супротно. Стога је ... човек без врлине најизопаченије и најдивљије биће и најгоре од свих у задовољавању полног нагона и глади“.⁶⁹

„И као што је човек“ – истиче даље Аристотел – „када достигне свој пуни развој, најбоље од свих живих бића, тако је без закона и правде најгоре од свих, јер је **НАОРУЖАНА НЕПРАВДА НЕШТО НАЈСТРАШНИЈЕ**.“⁷⁰

У том оквиру изгледа да је тачна констатација да је рат у људима будио снажне нагоне агресивности и рађао демонске рушилачке снаге, које по масивности, деструктивности и застрашујућим последицама не могу да спрече правила међународног ратног права и свесна политичка акција прогресивних друштвених чинилаца.

Немачки културни живот има богату прошлост. У музици: Бах, Моцарт, Бетовен, Брамс и Вагнер, у књижевности: Гете, Шилер, Клајст, Хауптман и многи други уметници (композитори, песници, сликари, вајари – класичног, романтичног и новијег доба) имају, захваљујући свом делу, истакнуто место у светској културној баштини.⁷¹

Намеће се историјски императив, откуда то да Немачка, у којој су поникли дивови светске културе и уметности, чије духовне творевине представљају универзалне вредности, одгаји и злочинце као што су Хитлер, Химлер, Геринг, Хајдрих, Ајхман и др. Да бисмо то објаснили, потребно је осврнути се на друштвено-историјске услове непосредно после Првог светског рата, када је настајала идеологија националсоцијализма.⁷²

Историчари се углавном слажу да је историја Немачке у XIX веку историја једне економски и политички закаснеле нације. Док се у међународној заједници, Енглеска, САД, Француска, појављују као империјалистичке силе, у смислу економског развоја и политичког утицаја, дотле немачка буржоазија тежи ка развоју грађанског друштва ауторитативног типа. Порођајне муке будуће снажне буржоаске државе, оптерећене класним и социјалним противуречностима, режим настоји да замагли на унутрашњем плану: гло-

69 Аристотел, *Политика*, Београд, 1960, стр. 7.

70 Аристотел, *op. cit.*, стр. 6–7.

71 Савезна Република Немачка, Издање Уреда за штампу и информације Савезне владе СРН, Бон, 1959, стр. 69.

72 На пример: „Психопатолошке црте великих људи тако су честе да не може бити посреди случај. Без њих, каже Ленц (немачки психолог), нису била ни она три човека која важе за највеће немачке духове: Кант, Гете и Бизмарк...“ Цит. по: В. Јојкић, *Проблем генија и Геше*, „Нова Европа“, 1932, бр. 3–4. стр. 228.

рификацијом нације, истицањем националних интереса и императивом империјалистичке експанзије. Тек почетком овог века Немачка настоји да се укључи у империјалистичку поделу света, и баш та закаснела експанзија немачког „индустријског феудализма“ доводи и до Првог светског рата. Управо та агресивност германског империјализма оличена је стратешком формулом „Drang nach Osten“.

Ако је Бизмарк ујединио немачке државице и снажно артикулисао германски национализам, цар Вилхелм II ојачао је немачке позиције, али и увео Немачку као агресора у ратну авантуру.⁷³ Војно-политички пораз Немачке у Првом светском рату довео је до пада монархије и стварања демократске републике. Наиме, Уставом од 31. јула 1919. године, проглашена је Вајмарска Немачка република. После трагичних револуционарних догађаја, демократски политички систем и живот Немачке био је кратког века – непуних 14 година – јер, како истиче Љ. Радовановић: „Мирољубивост није одлика такве политике и вера у снагу била је снажнија од вере у право“.

Међутим, без обзира што Немачка има централни положај у Европи и што је била окружена земљама са којима добросуседски односи нису били традиција, ипак латентне опасности кроз историју традиционалног немачког милитаризма и агресивности ауторитарних влада не могу се правдати наведеним геополитичким положајем и детерминантом историјске прошлости. Трећи Рајх је представљао први пут јединствену унитаристичку Немачку, која у току Другог светског рата достиже врхунац у развоју војне силе и германског империјализма, али истовремено ту је и њен крај и крах националистичке маште, победничког духа и визије светског господства. Победом националсоцијалистичке партије и доласком Хитлера на власт, започиње „трагедија немачког народа“, али историја ће то показати, трагедија и читаве светске заједнице.

Већ Хитлер у свом делу „Mein Kampf“ развија теорију о расној борби. При том, апсолутизује улогу и значај у историји аријевске расе, као „више“ у односу на све неаријевске народе у које је „убрајао“ и Словене.⁷⁴ Ове теорије о доминацији аријевске

⁷³ Види: R. Hauser – R. Kühnl, *Deutschland zwischen Demokratie und Faschismus*, Zur Problematik der bürgerlichen Gesellschaft seit 1918, Carl Hauser Verlag, München, 1969, стр. 46–47.

⁷⁴ Рецимо, Вилем II, Бизмарков наследник, овако наводи потребе (спољно-политичке приоритете) Немачке: тропске колоније, сигурна тржишта за немачку индустрију, осигуран увоз сировина и животних намирница и по могућности земље за насељавање немачким земљопоседником. Немачка спољнополитичка доктрина ово образлаже: „Подлога спољне политике Рајха је (и) национално-језичка и економска дијаспора, тј. систематски размештај немачких насеобина...“ М. М. Косић, *Модерна Германија*, Велика Кикинда, 1912, стр. 76.

расе, које су развијали и други теоретичари, нарочито налазе погодно тле код нижих слојева немачког народа.⁷⁵ Овде се, с обзиром на друштвено-економске и политичке прилике и милитаризацију немачког друштва доказује, наравно у свом негативном и регресивном историјском значењу, марксистичка истина да када „идеје захвате масе постају материјална снага“. Ове идеје у супрематичкој аријевске расе озакоњене су у Немачкој 1935. године, доношењем Закона о заштити немачке крви и немачке части, и о грађанину Рајха. Развијена је теорија „Lebensraum“, по којој је немачки народ животно заинтересован за ширење свог простора, нарочито на рачун територијалног интегритета словенских народа, пре свега, Пољака и Руса, како би се спречио „даљи пораст словенских народа као ниже расе“. Политичка импликација ових теорија био је неминовно територијални експанзионизам.⁷⁶ Ово се, практично, огледало у настојањима немачке спољне политике (политички притисак, економска пенетрација) да већ у периоду после 1933. године, од већине подунавских и балканских земаља створи тзв. Велики привредни простор немачког Рајха.⁷⁷

У самом немачком политичком животу био је до крајности изражен антикомунизам, а доласком Хитлера на власт комунисти се гоне, кажњавају, па се чак оснивају „концентрациони логори за ... прогресивне Немце, потом Јевреје“. Власт над немачким народом остваривала се путем економске принуде, уз „помоћ демаго-

⁷⁵ У једном свом говору Хитлер, на пример, истиче да је „Идеја о борби стара као и сам живот, јер живот се одржао само због тога што су друга жива бића пропадала у борби... Борба је отац свега... човек не живи и није у стању да се одржи у животињском свету помоћу неких принципа човечности, већ он у томе успева једино помоћу најбруталније борбе“. Цит. по: А. Булок, *Хитлер, слика шираније*, Београд, 1954, стр. 28.

⁷⁶ Или, Ниче је изненадио човечанство својом тезом да су верска и филозофска проповедања о Добру, Лепом и Истинитом само метафизичка легенда којом слаби (који су увек у маси) теже да постану јачи од јаких, да потчине хероје и надљуде, и да је у ствари право све људске истине и правде сила. Фактичко мерило свих религијских, филозофских, моралних и уопште животних вредности јесте сила изнад које не може бити никакве силе. Види: F. Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse, Klassiker Ausgabe*, Band VII, S. 69–90.; Der Wille zur Macht, *Ergänzungsband*, S. 120–125.

⁷⁷ „Остаци апсолутизма које је Бизмарков „бонапартизам“ истовремено конзервирао и модернизовао имају посебан ослонац у политичко-моралној духовној култури чиновничке душе: бирократ сматра својим посебним „сталешким поносом“ да наређења више инстанце извршава технички потпуно и онда кад се са њима садржајно не слаже. Ова тенденција се у вилхелмовском периоду изродила у споља хвалисаву, а изнутра гмизаву сервилност најширих народних слојева“, Ђ. Лукач, *Разарање ума*, Београд, 1966, стр. 62–63.; Још раније, Ниче је констатовао: „задобијање силе скупо се плаћа: сила заглупљује... Немци – некад су их звали народ мислилаца: мисле ли они уопште још и данас? Немцима је данас дух досада, Немци су сада према духу неповерљиви, политика гута сву озбиљност за одиста духовне ствари – „Немачка, Немачка изнад свега“, а бојим се да је ту крај немачке филозофије...“ Цит. по: М. Тривунац, *О Немцима*, Земун, 1912, стр. 152.

гије и сурових репресивних мера бруталног терора и концентрационих логора“.⁷⁸

Терор и злочин, заснован на расистичким и антикомунистичким теоријама, започињањем Другог светског рата, преноси се на окупиране територије. Масовне репресалије према цивилном становништву нацисти најпре врше у Пољској и Чехословачкој, затим Југославији, па СССР. Нацистичка пракса поприма димензије геноцида, као варварских покушаја истребљења читавих народа.

Теоријски, можемо истаћи да је немачка спољнополитичка оријентација у току Другог светског рата еманација националног егоизма ситуираног у контексту друштвеног односа потпуно милитаризованог буржоаског система. Ауторитарни национализам и филозофски ирационализам су заједнички именоватељи буржоаске политичке свести која се у стварности потврђује фашистичком праксом.⁷⁹ Оваква пракса, глорификујући своје циљеве у смислу остварења „царства слободе“, настоји да се оправда псеудонаучном аргументацијом: расном чистотом, животним простором, аријевском супрематијом. Суштина фашистичке технике „сазdana је из животињске филозофије права јачег у светскоисторијској борби раса која је достигла врхунац у ратној експанзији.“⁸⁰ Материјална основа овог „империјалистичког национализма“ као суштинског израза свеукупног спољнополитичког понашања у историји једне „закасне“ нације, постаје крупни капитал, економско-финансијска олигархија, војно-политичка врхушка и други чиниоци из до-

78 Види: Р. Павић, Хитлерови говори: 1922–1939–1943, „Политичка мисао“, 1984, бр. 4, стр. 103–120; Р. Павић, Хитлерове гео-политичке концепције 1922–1939–1943, „Политичка мисао“, 1985, бр. 1–2, стр. 87–104.

79 Историјска веза Немачке са југоистоком образлагала се њеним доприносом „развитку југоисточне Европе кроз векове...“ Јер, „немство“... (је) играло важну улогу у културном животу народа на југоистоку.“ „Онолико дуго колико постоји немачки народ, толико ће у њему живети жеља за покретом ка истоку...“ Средства којима се ова тежња остварује кроз историју јесу: „Schwert, Glaube und Kultur“ (Мач, Вера и Култура). Традиција хабзбуршких односа са Југоистоком, с једне стране, и прикључивање Аустрије, односно њеног немачког племена, с друге стране, дају немачком Рајху историјско право да се бави југоисточном Европом. Етничку везу Немачке са југоисточном Европом чине фолксдојчери „расељени широм средњег Подунавља“. У том погледу, немачки теоретичари су истинити: „Немачка пољопривреда је дала већини земаља Југоистока много од најдрагоценијих својих резерви, изричито казано, много хиљада немачких сељачких фамилија. Сељаштво је основни стуб једног народа, уколико постоји здраво сељаштво онда су прелазилазиви сви ударци судбине, каже велики вођа немачког народа Адолф Хитлер“. Фолксдојчери су пресадили „радиност, марљивост, штедљивост и појам рада“. Они у Југославији, Мађарској и Румунији, и као саплеменици и као преносиоци немачке културе, имају, историјски гледано, изузетан значај у политици немачког Рајха према тим земаљама. Види: W. Hoffmann, *Südost-Europa: Bulgarien, Jugoslawien, Rumänien*, München, 1934, с. 61–62.; W. Schneefuss, *Deutschum in Südost-Europa*, Leipzig, 1939, с. 3., W. Hoffmann, *Donauraum Völkerschicksal*, Leipzig, 1939, с. 166.

80 Е. Фром, *Бекџиво од слободе*, Београд, 1964, стр. 190.

мена војно-индустријског комплекса, чија инкарнација постаје вођа (Фирер), а његова харизматска моћ отелотворење националног идентитета.⁸¹

Као иманентан одраз ове чињенице манифестује се у друштвеној свести конзистентна тежња ка остваривању „узвишених“ историјских циљева, чија се утопистичка грандиозност о „моћи духа“ трансформише у монструозну праксу.⁸² Континуираност оваквог деловања – посматрано у контексту интеракције најразличитијих друштвено-историјских фактора – започиње рађањем националне мржње и егоизма, а што се у оквиру псеудонаучне артикулисане „расне супрематике“, и у духу „разјарене традиције“ транспонује у агресивну националистичку еуфорију, потом постаје нацистичка војно-политичка пракса, чија се „анимална креативност“ претвара у „хистерично варварство инспирисано идејом о поробљавању света“, о тзв. светској хегемонији („Grossraumordnung“).

Отуда, Х. Маркузе је у праву када одређује фашизам као друштвени поредак који је изгубио своје историјско оправдање пред умом. Деструктивност Немачке, која је по други пут у историји била виновник „ужаса рата“, К. Јасперс је окарактерисао као активност нацистичке државе – злочинаца (Verbrecherstaat).⁸³

Истакнимо и неке суштинске ставове о правном аспекту нацистичке праксе злочина.

Иако на окупираној југословенској територији, фашистичка Немачка правно изграђује „властити политички систем“. Стога

81 Треба навести, на пример, „Упутство“ које је немачки војник носио са собом долазећи на балканско ратиште: „Сине Немачке! Не сажали се ни према женама ни према деци: син побеђеног био је често сутра победилац. Шта вреди победа, ако сутра дође освета? Какав би отац ти био ако би, убијајући твог непријатеља, оставио у животу непријатеља свог сина? Сине Немачке који си под оружјем: грми, ломи, обарај, проваљуј, пустоши, пали, убијај, убијај.“ (?) *La Voce d'Italija*, од 11. децембра 1917. донела је веран превод овог документа нађеног код немачких заробљеника. Цит. по: Д. Васић, *Каракџер и менџалиџеџи једног ђоколења*, Нови Сад, 1919, стр. 142. Вредно је помена „и објашњење које Хајне даје Французима о немачкој мржњи“. „Ми, Немци, не мрзимо се због спољашњих ствари као ви, рецимо због увређене сујете, због каквог епиграма, због посетнице на коју није одговорено, не, ми мрзимо код својих непријатеља најдубље, најбитније што је у њима, њихову мисао. Ви, Французи, лаки сте и површни, како у љубави тако и у мржњи. Ми, Немци, мрзимо темељно, истрајно, како смо више поштени, а и сувише неспретни, да се осветимо брзом перфидијом, ми мрзимо до последњег даха...“ И даље, др М. Тривунац преноси дијалог: „Знам ви, Немци, употребљавате исту реч за опростити и отровати“, „И одиста има право, реч „вергебен“ значи и једно и друго“ – завршава Хајне. Цит. по: М. Тривунац, *О Немцима*, Земун, 1912, стр. 142.

82 Фашизам је отворена терористичка диктатура крајње реакционарних, крајње шовинистичких империјалистичких елемената финансијског капитала. Цит. по: П. Тољати, *Лекције о фашизму*. Трећи програм, 1970, стр. 357.

83 Т. Куљић, *Фашизам*, Београд, 1977, стр. 10.

поседовање политичке моћи омогућује „богатство“ нацистичке праксе злочина, иако је она с оне стране сваког легитимитета. Свеукупни друштвени односи „постају“ политички однос, а његова суштина „однос пријатељ-непријатељ“. Крајња консеквенца тога је рат, односно физичко уништавање непријатеља.

Примењујући масовне репресалије као најстравичније и најзверскије, систематски планиране и педантно извршене методе и поступке уништавања, нацисти нису поштовали правила међународног ратног права, као и општа начела „која произилазе из утврђених обичаја цивилизованог света, из закона човечности, и из потреба које намеће јавна свест.

Припадници НОП Југославије, не само што нису признавани као ратујућа страна, већ су третирани као бандити, а у својству ратних заробљеника били би одмах стрељани или одвођени у концентрационе логоре. Након првих, озбиљних акција јединица НОВ и ПОЈ, нацисти су сукривцима за то прогласили целокупно становништво окупираних југословенске територије и вршили током рата масовни терор и злочине. Да се систематски томе пришло и да су изузетан значај томе придавали говори и Хитлерове речи да „психичко застрашивање има своје значење за масе исто као и за појединце, јер успеси који се овако постижу, присталице сматрају као знак победе правичности њихове ствари, док побеђени врло често губи веру у корисност сваког даљег отпора.“

Иако односећи огромне жртве, мере репресалија у народу су изазивале мржњу и отпор према фашистичком окупатору, тако да се смисао злочина од почетне „деморализације претварао у мобилизацију за народноослободилачки покрет“.

До Другог светског рата једино је Четврта хашка конвенција из 1907. године предвиђала права и дужности оружаних снага зараћених страна у односу на цивилно становништво, где је изричито прецизирано да „никаква колективна новчана или друга казна не може бити изречена против цивилних лица због индивидуалних акција у којима нису учествовали нити се са њима сагласили“.⁸⁴

Ипак ни Хашком конвенцијом није предвиђена индивидуална кривична одговорност за повреде међународног ратног права које ће касније бити обухваћене термином – ратни злочини, а што ће

⁸⁴ Често се истиче да су Немци народ романтичне контрареволуције против филозофског интелектуализма и рационализма просвећености, народ побуне музике против књижевности, мистике против јавности. Пошто романтик велича ирационалност и прошлост, она се удружује с мраком против духа. Романтизам високе технике претворио се под фашизмом у хистерично варварство инспирисано идејом о поробљавању света, а идеално гетеовско немачко биће преобразило се кроз призму романтике, кроз вилхелмовско царство и, најзад, за Хитлерова времена у трагичну пародију. Цит. по: Т. Куљић, *нав. дело*, стр. 153.

после рата немачки злочинци „узети“ као оправдање за извршена „најстрашнија масовна уништења у историји“.

Непрецизност Хашке конвенције и непостојање било каквог међународног акта који би санкционисао ратне злочине, навело је Савезнике да још у току рата донесу низ докумената којима ће бити истакнут „међународни карактер нацистичких злочина“.

Као први такав акт треба истаћи „Декларацију о немачким зверствима“ која је донета 30. X 1943. године, на Московској конференцији. Декларацијом је прецизирано да ће се немачким злочинцима судити у државама где су своја злочиначка недела извршили, а они злочинци чија се фашистичка недела не могу географски лоцирати, биће кажњени „заједничком одлуком Савезника“.⁸⁵

Од других међународних аката то су одлуке Јалтске и Потсдамске конференције. Од изузетног значаја, у том међународно управном домену је и Лондонски споразум о гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца европске осовине од 8. VIII 1945. године, као и Статут Међународног војног суда, који је том споразуму прикључен. После рата, битна је Нирнбершка пресуда о кажњавању главних немачких ратних злочинаца.⁸⁶ Најзад, за утврђивање међународноправног карактера нацистичких зверстава релевантне су и Резолуције УН бр. 95 од 11. XII 1946. године, и бр. 488 од 12. XII 1950, којима су одредбе Статута Међународног војног суда и Нирнбершке пресуде одређене као интегрална начела позитивног међународног права.⁸⁷ Да бисмо употпунили овај преглед међународних аката, треба поменути и Закон бр. 10 који су донеле окупационе силе о „кажњавању лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и против човечности“.⁸⁸ Додуше, тим законом

85 Види: Е. Фром, *Бекџиво о слобогe*, Београд, 1964; М. Clemenc, *Gesellschaftliche Ursprünge des Faschismus*, Frankfurt/M, 1960; С. М. Липсет, *Политички човек*, Београд, 1969, стр. 165–221; О. Schulmeister, *Werdende Grossraumwirtschaft, Die Pfafen ihrer Entwicklung in Südost-Europa*, Berlin, 1943.

86 Види: Der Faschismus in der Gegenwart, Grundlagen – Erscheinungsformen – Aktivitäten – Organisationen, in Faschismus Forschung, Positionen, Probleme, Polemik, Akademie – Verlag, Berlin, 1980, S. 224–225. und weiter.

87 Баш у том контексту треба истаћи да је Леист у својој историји грчко-италског рата тачно записао: „Од свих правних питања, скоро да је најважније питање убиства. На том питању човечанство је први пут проверило противуречност добра и зла, права и неправда.“ Цит. по: Kilian, *Der politische Mord*, Zürich, 1936, S. 5.

88 Половином септембра 1941. године, Кајтел издаје наредбу чија се важност простирала на све окупиране земље. У њој се први пут утврђује квота за одмазду; за једног убијеног немачког војника стрељати сто, а за рањеног педесет лица са окупиране територије. На окупираној територији Србије генерал Берне 10. X 1941. издаје наредбу: „Муњевитим акцијама треба у свим гарнизонима у Србији најхитније притворити као таоце све комунисте, све мушкарце на које пада сумња, све Јевреје и извесан број националистичких или демократски настројених становника. Таоцима и народу треба предочити да ће у случају напада на немачке војнике или „фолксдојчере“ таоци бити стрељани: а) За сваког убијеног немачког војника

инкорпорирана су у немачко унутрашње право начела и одредбе раније наведених међународних аката. Тако је, рецимо, чланом 25 Устава СР Немачке одређено да „општа правила међународног права представљају део савезног права“ и да она „стоје изнад закона и производе непосредно право и обавезе за становнике савезних области“.

После Другог светског рата, крупан допринос развоју међународног ратног права било је и доношење Женевских конвенција из 1949. године, којима су дефинисана следећа питања: поступци према интернираним лицима и њихова заштита, забрана узимања талаца, питање колективне казне и забрана свих мера застрашивања цивилног становништва.

У контексту раније наведених одлука Савезника и прокламација о кажњавању ратних злочинаца, била је и активност југословенске Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.⁸⁹

Одмах после доношења Московске декларације о немачким зверствима, на Другом заседању АВНОЈ-а донета је одлука о формирању Комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача,⁹⁰ да би касније биле формиране и сличне комисије по свим републикама.⁹¹

Основни циљ комисија био је: утврђивање чињеница о ратним злочинима окупатора и њихових помагача, како би их касније стигла праведна казна за сва она неоправдана пљачкања, зверства и фашистичка недела.

Још у току рата, Комисија је донела свој правилник којим су набројана главна кривична дела, да би у свом раду користила и међународна акта „о гоњењу и кажњавању ратних злочинаца“, који су доносили Савезници.

Од извора нашег унутрашњег права Државна комисија се у свом раду руководила неким правним правилима предратног кривичног законодавства, али и неким новим законским актима. То су били: Закон о кривичним делима против народа и државе, Закон о кривичним делима и преступима против националне части, Закон о конфискацији имовине, о одузимању ратне добити стечене за време окупације, о одузимању држављанства официрима и подо-

или „фолксдојчера“ (мушкарца, жену или дете) 100 заробљеника или талаца; б) За сваког рањеног немачког војника или „фолксдојчера“ 50 заробљених талаца.“ Зборник докумената и података о НОР југословенских народа, том I, књ. 1, стр. 502/3.

⁸⁹ Б. Златарић, *Хашке конвенције од 1907. и индивидуална кривична одговорност за рајне злочине*, ЈРМП, 1958, бр. 2, стр. 34.

⁹⁰ Уједињене нације – Збирка докумената 1941–1945, Београд, 1947, стр. 17–18.

⁹¹ *Исио*, стр. 46, 104.

фицирима бивше југословенске војске који неће да се врате у домовину, као и Закон о кривичним делима против државе који је донела Привремена народна скупштина.⁹²

Крајњи резултат Државне комисије је следећи: прикупљено је преко 900.000 пријава о ратним злочинима и злочинцима, донето је око 120.000 одлука којима је утврђено око 65.000 ратних злочинаца, издајника и народних непријатеља.⁹³

Стога је, непосредно по завршетку Другог светског рата, југословенска влада предала Међународном војном суду у Нирнбергу оптужницу којом се захтева одговорност Владе немачког Рајха, политичког вођства нацистичке партије, Генералштаба Немачке врховне команде, организација СС, СА, СД, као и против најистакнутијих вођа ових организација Х. Геринга, Р. Хеса, Ј. фон Рибентропа... и др.⁹⁴

Јер, „за време саме окупације они су противправно анектирали и распарчали територију и уништили државну организацију Југославије, да би затим систематски припремали свој злочиначки план „германизације тла“ путем уништавања становништва. Резултат њихове агресије и окупације јесте уништавање 1.650.000 становника, а највероватније 2.000.000 Југословена. Значи, за релативно кратко време од 4 године скоро седмину укупног становништва. До овог резултата дошли су својим општепознатим системом и планом, који почиње пљачком и завршава се масовним убиствима, логорима и крематоријима... Бројна смрт уследила је из насилних расељавања. Многобројна села, па и читави крајеви, одведени су у логоре у Немачку, где их је чекала смрт. А и у самој Југославији организовани су под руководством оптужених такви логори као што су Бањица, Сајмиште, Јасеновац и Стара Градишка, који су били логори смрти. Уз то они су применили још два моћна средства за тамањење цивилног становништва: злогласне „казнене експедиције“ које су остављале пустош за собом и стрељање талаца. И на стотине других начина оптужени су покушали да од Југославије начине свој „животни простор“. Чак и када су, побеђени од праведних демократских снага, морали да се из Југославије повлаче, они су бацили паролу да треба уништити што више народа и добара, и тиме унапред ослабили снагу Југославије и за следећи напад Немачке, која ће из рата изаћи биолошки ипак најјача...

92 Нирнбершка пресуда, Београд, 1948. стр. 11.

93 *Исио*, стр. 11–19.; Види: М. Бартош. *Двадесетогодишњица Нирнбершког процеса*, „Међународна политика“, 1965, бр. 375. стр. 1–3.; В. Васиљевић, *Суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права*, ЈРМП, 1971, бр. 3, стр. 305–332.

94 Види: Говор министра спољних послова ФНРЈ Станоја Симића на пленарном заседању Генералне скупштине ОУН 31. X 1947. године, „Политика“, 2. XI 1947; Прво и Друго заседање АВНОЈ-а, Президијум Народне скупштине ФНРЈ, Београд, 1953.

Оптужени су створили својом партијском пропагандом код СС-оваца и других целата праву психозу зверског наслађивања масовним уништавањем нашег народа.⁹⁵

Међутим, пред Суд у Нирнбергу изведено је свега 21 лице и неколико организација које су оптужене као злочиначке. То су вођство Национал-социјалистичке странке, терористичке организације хитлероваца СС, СД и СА, затим Гестапо, Генералштаб и Врховна команда немачких оружаних снага и Кабинет Трећег Рајха. Сматрало се да оптужбе против ових шефова и организација представљају у суштини тужбу против целокупне Хитлерове ратне машинерије, чија су недела била ненадмашна у историји и представљају врхунац ужаса.

Статут Међународног војног суда одражавао је сву решеност Уједињених нација, изражену не само у Московској декларацији од 1943, него и декларацијом са конференција шефова антихитлеровске коалиције, одржане на Криму (фебруар 1945) и у Подстаму (јул-август 1945), а нарочито у првом ставу преамбуле Повеље УН, где је речено: „Ми, народи Уједињених нација, решени да сачувамо будућа поколења од ужаса рата, који је два пута у току живота једне људске генерације нанео човечанству неисказиве патње...“ Зато је човечанство са пуним поверењем у овај суд очекивало његову пресуду, као задовољење правде за недела у прошлости и као историјску и симболичну опомену да се такви ужаси више не смеју поновити. Пресудом Међународног војног суда од 1. X 1946, осуђени су главни нацистички ратни злочинци и злочиначке организације, међу којима и злочиначка терористичка организација СС. Иако је та пресуда обухватала само мали број индивидуално одређених личности, она је поставила основ за нове погледе у међународном праву, осуђујући злочине против мира и злочине против човечности, као и злочине против међународног поретка. На другом делу Првог заседања Генералне скупштине УН (1946), непосредно после изрицања Нирнбершке пресуде, начела садржана у Повељи о установљењу Међународног војног суда, и његовој пресуди, проглашена су правима позитивног међународног јавног права, а правила су схваћена као савест човечанства.⁹⁶

6. СУДБИНА ФОЛКСДОЈЧЕРА У ЈУГОСЛАВИЈИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

На судбину фолксдојчера у Југославији после Другог светског рата утицали су следећи фактори: њихова улога пете колоне

⁹⁵ М. Бартош, *Акција за рехабилитацију Есесоваца*, „Побједа“, 28. новембар, 1965.

⁹⁶ *Истио*, стр. 8.

приликом напада нацистичке Немачке, учешће у јединицама Вермахта против НОВЈ, злочиначка делатност њиховог „Maňafta“ и „Hilfspolicije“, а пре свега, злогласне СС дивизије „Princ Eugen“, као и антијугословенска делатност (шпијунска, диверзантско-терористичка) у Краљевини од средине тридесетих, а нарочито у периоду 1938–1941. године.⁹⁷

Наводимо само неколико примера каквим је ратним злочиница ова јединица обележила свој пут кроз поједине крајеве наше земље. Јануара 1943. године, јединице ове дивизије убиле су у срезу Босанска Крупа 475 људи, концем истог месеца и почетком фебруара 1.338 људи у срезу Босански Петровац, средином фебруара 243 лица у Дрварском срезу, у марту 163 лица у срезу Босанско Грахово и 240 лица у Ливну. У марту 1944. јединице СС дивизије „Princ Eugen“, у сарадњи са још неким јединицама, побиле су у околини Сиња 2.166 лица и спалиле читав низ села...

Па ипак, поред свега тога, југословенске власти поступају према фолксдојчерима, као целини, потпуно хумано и труде се да им живот нормализују док се не реши њихово питање.

Фолксдојчери у Југославији, који су помагали окупатору у нашој земљи, изгубили су југословенско држављанство, читава им је имовина конфискована на темељу одредаба Закона о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији над имовином одсутних лица. Пошто су сва настојања владе ФНРЈ да се та лица иселе из ФНРЈ остала без резултата, требало је одредити насеља у којима ће се они настанити након проведене конфискације њихове имовине и у којима ће им се обезбедити најнужније за живот. Због тога су они били колонизовани у неколико насеља у којима су били искључиви становници, или су пак били смештени у деловима неких других села. Породицама су биле додељене стамбене просторије са најнужнијим кућним потрепштинама... Насеља нису уопште била опасана бодљикавом жицом нити оградом... Из овога је јасно да се живот фолксдојчера у овим насељима битно разликовао од организације и начина живота у логорима насељених лица под англоамеричком управом, какви су постојали у Немачкој. У децембру 1947. ова насеља су растурена и сви њихови становници су према властитим жељама и с обзиром на њихова занимања пресељени у друга места у земљи, у којима су добили запослења и где живе као и стални становници дотичних места, остајући и даље страним држављанима, односно лицима без држав-

⁹⁷ „Фолксдојчери у Југославији су били злочиначко оружје хитлеровске Немачке. Око 80.000 активно се борило у јединицама хитлеровске армије, а преко 25.000 служило је добровољно у СС јединицама, а које су се нарочито истакле у вршењу ратних злочина. VII СС дивизија „Princ Eugen“, једна од најкрволочнијих јединица, створена је и састављена искључиво од фолксдојчера.

љанства“ – Изјава Ешрефа Бадњевића, опуномоћеног министра у МИП-у, на конференцији за штампу у Београду 23. 02. 1948, „Политика“, 25. 02. 1948, стр. 2.

Стога је, још током рата, дошло до евакуације припадника немачке националне мањине из различитих југословенских крајева. Са територије тзв. НДХ евакуисано је око 110.000, из Баната 35.000, а из Бачке око 70.000 фолксдојчера. Овај број од 215.000 евакуисаних фолксдојчера поклапа се са бројем који је наведен у телеграму Министарства спољних послова Трећег Рајха, којим је и наређен почетак њихове евакуације из Бачке 10. 10. 1944. године.⁹⁸ Поред овог броја, још близу 80.000 фолксдојчера борило се против НОВЈ на страни Вермахта. Крајем рата, многи су се повукли са немачким и мађарским трупима, доста их је и погинуло, док је око 7.000 фолксдојчера заробљено. Рачуна се да је око 200.000 фолксдојчера дочекало крај рата у Југославији, мада су пребегли фолксдојчери поручивали 1961. године (из СР Немачке) да је тај број био близу 250.000.⁹⁹

С обзиром на степен њиховог ангажовања у ратним недељима Вермахта, имовина фолксдојчера је конфискована, а то је било у контексту одлука АВНОЈ-а од 21. 11. 1944. године. Чланом 1. Одлуке о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином неприсутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, наводи се: „Даном ступања на снагу ове Одлуке прелази у државну својину: 1. сва имовина Немачког Рајха и његових држављана која се налази на територији Југославије; 2. сва имовина лица немачке народности, изузев Немаца који су се борили у редовима НОВ и ПОЈ или су поданици неутралних држава, а нису се држали непријатељски, за време окупације;...“.¹⁰⁰ После рата, у „измењеном и пречишћеном тексту Закона о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији над имовином одсутних лица, чланом 1. се одређује: „У својину ФНРЈ прелази и постаје општенародна имовина: 1) сва имовина немачког Рајха и његових држављана која се налази на подручју ФНРЈ; 2) сва имовина лица немачке народ-

⁹⁸ Ј. Мирнић, *Немиш у Бачкој у Друћом свейском райу*, Нови Сад, 1974, стр. 327.

⁹⁹ „Разумљиво је, према томе, да се за време ослободилачких операција, кад је Народноослободилачка војска надирала из планинских делова земље према великим центрима и кад се приближавала Совјетска армија – дивизија „Princ Eugen“ повукла са хитлеровским трупима одводећи собом жене и децу. Статистички подаци кажу да је три четвртине немачког становништва Југославије, од ове народне мањине, евакуисано са немачким трупима“. Види: Говор шефа југословенске делегације др Алеша Беблера на Конференцији министара иностраних послова четири велике силе у Лондону, поводом питања Уговора о миру с Аустријом, 28. 04. 1948, „Политика“, 30. 04. 1948, стр. 1–2.

¹⁰⁰ *Службени листи ДФЈ*, 1945, бр. 2, стр. 13.

ности без обзира на држављанство. Под овима се нарочито разумеју сва она лица која су се за време окупације изјаснила да су немачке народности, без обзира да ли пре рата иступила као таква или су сматрана за асимилиране Хрвате, Словенце или Србе... имовина из тач. 1) и 2) овог члана прелази у својину државе даном 6. фебруара 1945. године као дана ступања на снагу Одлуке... од 21. новембра 1944. године“.¹⁰¹ „Од овог се изузимају лица немачке народности“... која су и (пре) током рата била лојални југословенски грађани.

Фолксдојчерима је одузето и бирачко право. Чланом 4. Закона о бирачким списковима одређено је да „немају бирачко право“... чланови „Kulturbunda, италијанских фашистичких организација и чланови њихових породица, уколико не могу доказати да су радили у корист антифашистичке и народно-ослободилачке борбе“.¹⁰²

Законом о држављанству ФНРЈ, фолксдојчерима је, практично, одузето југословенско држављанство. „Држављанство ФНРЈ се може одузети сваком народносном припаднику оних народа чије су државе биле у рату против ФНРЈ, а који се држављанин, за време овога рата или у вези тога, пре рата, својим нелојалним поступцима против народних и државних интереса народа ФНРЈ, огрешито своје дужности држављанина...“.¹⁰³ И даље, Законом о изменама и допунама Закона о држављанству ФНРЈ, у чл. 35. после првог става, додаје се нови став 2, који гласи: „Не сматрају се држављанима ФНРЈ у смислу претходног става лица немачке народности која се налазе у иностранству, а која су се за време рата или пре рата огрешила о своје дужности држављанина нелојалним поступцима против народних државних интереса народа ФНРЈ“.¹⁰⁴

Дакле, поред близу 30.000 фолксдојчера који су погинули с оружјем у руци у јединицама Хитлерове Немачке, и исто толиког броја југословенских Немаца који су насилно одведени у Сибир на принудни рад, као и око 20.000 који су крајем рата, сматра се, недужно страдали, сви остали су већ крајем 1944. године сатерани у (сабирне) логоре. Ови логори за фолксдојчере, у којима су били изузетно тешки животни и радни услови, постојали су све до марта 1948. године. У 22 таква логора у Војводини (Панчево, Ковин, Мраморак, Брестовац, Јабука, Падинска скела, Книћанин и др.) било је око 110.000 фолксдојчера. Према документу: Преглед бројног стања цивилних логора и логораша на територији АП Војводине, до њиховог распуштања (пуштено 2.600 фолксдојчера, побе-

101 *Службени листи ФНРЈ*, 1946, бр. 63, стр. 749.

102 Резолуција о проглашењу АВНОЈ за привремену народну скупштину ДФЈ, Сл. лист ДФЈ, 1945, бр. 59, стр. 541.

103 Чл. 16. *Закона о држављанству*, Сл. лист ДФЈ, 1946, бр. 54, стр. 627.

104 *Службени листи ФНРЈ*, 1948, бр. 105, стр. 1729.

гло око 2.000, умрло 9.680) преостало је 96.769 фолксдојчера. Од тога броја било је 52.413 лица способних за рад, 19.953 лица преко 65 година старости и 24.403 деце.¹⁰⁵ Од тада започиње и процес репатријације бивших југословенских држављања – припадника немачке мањине.¹⁰⁶ Тако је представник једне југословенске војне делегације у Фрајбургу саопштио друштву „Каритас“ „да се фолксдојчери у Југославији, који су одвојени од својих породица који живе у Немачкој, под извесним околностима могу преселити у Немачку. Овде долазе у обзир брачни другови који су раздвојени, деца чији се родитељи налазе у Немачкој“.¹⁰⁷ Према западноне-мачкој агенцији ДПА, „месечно је стизало из Југославије у Федералну Републику Немачку од 500 до 700 фолксдојчера“.¹⁰⁸ Захва-

105 С. Кљакић, *Какви су били лоџори за фолксдојчере*, „Политика“, 21. 06. 1994. О депортацији у Русију немачки аутори истичу: „нарочито мрачну слику судбине преживелих повратника осликава депортација мушке и женске радне снаге у Совјетски Савез на присилан рад. У Совјетском Савезу били су коришћени (употребљавани) за селачке и уличне радове, у рудницима итд. Њихов број процењује Бонска документација на 27.000 до 30.000 од којих су 16.000 покојници. Савезни архив рачуна да је тај проценат и већи – 20 до 23%“. J. Wuescht, *Jugoslawien und Dritte Reich*, Stuttgart, 1969, S. 281–282.“ Die volksdeutschen Verluste: Подаци о људским и материјалним губицима немачке мањине су непотпуни. Personenverluste – Испитивања у више од 2.000 насељених места, у којима је пре протеривања становало округло 524.000 фолксдојчера, дају следећу слику стања у септембру 1950. године.

Пресељени и изгнани – 370.000 или 70,7%.

Ратни губици (жртве), (приближно) – 31.000 или 5,9%.

У логорима умрло, убијено – 55.000 или 10, 5 %.

Непознати случајеви (вероватно од укупних губитака) – 31.000 или 5,9%.

Од 524.000 nicht erfasst – 37.000 или 7,0%.

Укупни губици немачке мањине у рату (њене непосредне последице) износе око 117.000 до 120.000 особа или 23% од њиховог стања пре протеривања. L. Schumacher оцењује људске жртве, у статистичкој републикацији Савезног уреда, на 175.800 или 32, 7% од укупног броја фолксдојчера из 1939. године. Цит. по: J. Wuescht, *нав. дело*, стр. 282.

106 „Пуковник Колар, аташе за штампу југословенске војне мисије у Немачкој, поручио је југословенској влади да закључење трговинског споразума између ФР Немачке и Југославије зависи од решења проблема ратних заробљеника“. Радио-Лондон о изјави члана југословенске војне мисије у Немачкој, Танјуг – Вести иностраних агенција, 28. 01. 1950. (Убудуће у напоменама само извештај стране агенције).

„Тито нема шта да одбије англоамеричким империјалистима. Из добро обавештених извора се сазнаје да је југословенска влада одлучила да пусти на слободу 1.500 немачких ратних заробљеника пошто је Аденауер то очекивао да би дао своју сагласност за потписивање трговинског уговора између Западне Немачке и Југославије. Ови ратни злочинци починили су злочине на југословенској територији, али је на препоруку америчког амбасадора у Београду Алена, Тито одлучио да их пусти на слободу и репатрира у Западну Немачку“. Недељни француски лист „Аксион“ о репатријацији 1.500 немачких ратних заробљеника, 28. 05. 1950.

„У југословенској армији налазе се авијатичари из Западне Немачке, а у Новом Саду преко 30.000 Немаца који се боје повратка у Немачку због освете другова.“ Италијанска штампа о немачким авијатичарима, Рим, 30. 12. 1950.

107 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 01. 03. 1950.

108 Извештај западнонемачке агенције ДПА, Piding, 27.09.1953.

љујући сарадњи југословенског и западнонемачког Црвеног крста бројни су били и транспорти „деце фолксдојчера“ из Југославије у Федералну Републику, који су прихватани у сабирном логору у Пидингу, а одатле слати родитељима.¹⁰⁹ Ваља истаћи да је, од укупног броја фолксдојчера који су дочекали крај рата у Југославији, њих 6.500 оптужено за сарадњу са окупационим властима, а да је од њих само 163 изведено на суд и осуђено за ратне злочине.¹¹⁰ До 1951. године, из Југославије је репатрирано у Немачку или Аустрију око 41.769 фолксдојчера.

Међутим, у овом раздобљу југословенско-немачких односа у жижу актуелности долазе и нека спорна питања. Наиме, иако је Југославија, придржавајући се споразумне одлуке министара иностраних послова четири велике силе од 17.04.1947. године, репатрирала до 18.01.1949. године 74.554 немачка ратна заробљеника, у Западној Немачкој се актуелизира питање положаја и даљег издржавања казне немачких ратних злочинаца у Југославији. Од 1.024 задржана немачка ратна злочинца до краја 1951. године, 507 амнестирано и репатрирано, 24 заробљеника – ратна злочинца су осуђена на смрт и стрељана, 51 је умро у затворима током издржавања судске казне, а двојица су побегла.¹¹¹ Дакле, са немачке стране постављало се питање даље судбине преосталих – осуђених немачких ратних злочинаца.¹¹² Но, иако су у неколико наврата вођени преговори, тек почетком октобра 1952. године дошло је до коначног споразума о постепеном пуштању преосталих Немаца, како осуђених ратних злочинаца, тако и фолксдојчера – из Југославије.¹¹³ Али, управо у време завршних преговора, у западнонемачкој штампи долази до антијугословенске кампање. У листу „Aktuelen bilderzeitung“ описује се судбина немачких ратних заробљеника и фолксдојчера у Југославији, оштро се напада спољна политика Југославије... Између осталог, оптужују се маршал Тито

109 Извештај западнонемачке агенције DPA, Piding, 27. 09. 1953.

110 Извештај југословенске агенције „Југопрес“, 22. 05. 1954.

111 Изјава директора Дирекције за информације владе ФНРЈ В. Дедијера поводом тврдње г. Аденауера о немачким ратним заробљеницима у Југославији, „Борба“, 04.03.1950.

112 „Југославија ће половином јануара пустити на слободу више од 200 ратних злочинаца од 250 колико их има. Ради се о интересантном потезу који је учињен истовремено са наименовањем новог југословенског амбасадора у Западној Немачкој, који ће изгледа бити бивши министар Југославије у Риму Младен Ивековић.“ „Темпо“, Италија, 20.12. 1951.

113 „Шеф југословенске војне мисије у Берлину пуковник Ратко Полић поздравно је жељу своје владе да ускоро оконча ратно стање са Немачком и додао да би се успостављањем нормалних односа између ових двеју земаља могли проширити још увек неразвијени привредни односи. Шеф мисије изразио је захвалност за разумевање на које је наишао код немачких власти због постојећих прехранбених тешкоћа усред суше у Југославији“. Извештај западнонемачке агенције DPA, 11. 01.1951.

и његова влада „да су побили, односно дозволили да умре од глади у 1945. години 210.000 Шваба.¹¹⁴

Треба констатовати да је питање судбине немачких ратних заробљеника у Југославији коначно регулисано одлуком СИБ-а од 18.03.1953. године. Том одлуком ослобођена је даљег издржавања казне група од 11 Немаца, бивших припадника немачких окупационих снага у Југославији. После њиховог одласка 23.03.1953, у Југославији се није налазио више ниједан немачки ратни заробљеник.¹¹⁵

Иако је државни подсекретар у немачком Министарству иностраних послова Халштајн још 28.02.1953. године изјавио „да зна да су на немачкој страни потпуно задовољни начином којим је Југославија досад третирао питање немачких ратних заробљеника, (јер, „ови транспорти бивших осуђених немачких ратних заробљеника били су послати тачно у роковима предвиђеним у договору између југословенских власти и немачког амбасадора у Београду“), поводом репатријације фолксдојчера са немачке стране није изражавано задовољство. Напротив, у извештају хесенског Министарства унутрашњих послова Југославија се оптужује због „недостатног третирања фолксдојчера“. Затим се истиче да фолксдојчери још увек немају ни најосновнија људска права, пре свега, право да сами одреде место свог становања или да се иселе у Немачку. „У последње време констатовано је да су фолксдојчери, који стижу из Југославије у Западну Немачку досад, искључиво стари, сасвим изнемогли људи, или удовице са већим бројем мале деце. Посебна инспекција је установила, у појединим немачким савезним земљама, да се више од половине ових лица морају класификовати као социјално угрожени. Намеће се као закључак да се Немци у Југославији исто као у Чехословачкој, искоришћавају као јефтине радни робови, а да се после тога, Западној Немачкој препушта брига о болесним и слабим“.¹¹⁶

Без обзира на њихову старосну и социјалну структуру, репатријација фолксдојчера из Југославије је настављена. По основу споразума из октобра 1952. године, Југославија је дозволила њихово даље иселјавање, с тим што су морали да се одрекну југословенског држављанства и искажу жељу да се добровољно иселе.¹¹⁷

114 Aktuelen Bilderzeitung, 10.10. 1952.

115 „На основу одлуке СИБ пуштена је последња група од 11 Немаца осуђених у Југославији за ратне злочине. После извршења ове одлуке у Југославији се неће налазити ниједан ратни заробљеник или осуђеник који је припадао немачким окупационим снагама, осим оних који су после пуштања на слободу одлучили да остану у земљи као слободни радници“. Извештај западнонемачке агенције AFP, 20. 03. 1953.

116 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 11.09.1953.

117 Види: члан 14. став 4. – Одрицање и члан 16. став 2 – одузимање тадашњег Закона о држављанству ФНРЈ, Службени лист ФНРЈ, 1946, бр. 54, стр. 627.

Треба истаћи да је августа 1953. године пуштена прва група од десет фолксдојчерских заробљеника, да би 24.02.1954. био пуштен и последњи фолксдојчер који је осуђен у Југославији за ратне злочине.

Према подацима пописа становништва из 1953. године, у Југославији је било 60.536 Немаца, од тога 24.738 лица мушког и 35.808 лица женског пола.¹¹⁸ У периоду 1953–1961. године, из Југославије се иселило 40.521 лице немачке народности.¹¹⁹ Посматрајући кроз призму званичне статистике, 1961. године у Југославији је живело 20.015 Немаца, и даље, 1971 – 12.785, 1981 – 8.712 и 1991 – 5.387 (у СРЈ).¹²⁰

Према томе, преостали фолксдојчери (касније и њихови потомци) који се током рата нису ставили у службу нацистичке Немачке,¹²¹ неколико хиљада Немаца који су одбили да се врате у Немачку,¹²² као и они из мешовитих бракова (са југословенским држављанима),¹²³ задржавши имовину и југословенско држављанство, али без статуса (припадника) националне мањине, наставили су да живе у Југославији као њени лојални грађани.

Фолксдојчери из Југославије, али и из других подунавских земаља, по доласку у Немачку оснивају своја удружења,¹²⁴ објав-

118 Интересантна је чињеница да је 1948. године, према подацима пописа становништва, било мање Немаца – 55.337. Од тог броја у Војводини је било 41.563, у северним деловима Хрватске 10.044, у Словенији 1.824, у БиХ – 1.163, и у Македонији и Црној Гори свега 734 Немаца. Стојковић–Мртић, *Националне мањине у Југославији*, Београд, 1953, стр. 36.

119 Мада С. Кљакић наводи да је до краја 1951. године репатрирано око 65.000 фолксдојчера. Међутим, тај број се на слаже са бројем преосталих фолксдојчера у Југославији по подацима пописа становништва 1948, односно из 1953. године. Види: „Политика“, 21.06. 1994.

120 Извор: Статистички годишњаци за наведене године.

121 Посредно, ово се може закључити на основу члана 1. став. 2. Закона о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији над имовином одсутних лица. Од одузимања имовине „изузимају се лица немачке народности“: а/ која су учествовала као партизани и војници у народноослободилачкој борби или су радила активно у МОП; б/ која су пре рата била асимилирана као Хрвати, Словенци или Срби, а за време рата нису приступала Културбунду нити су иступала као чланови немачке народносне групе; в/ која су под окупацијом одбила да се на захтев окупаторских власти изјасне за припаднике немачке народне групе: „Службени лист ФНРЈ, 1946; бр. 63, стр. 749.

122 Још 08.02.1949. године, представник МУП ФНРЈ је изјавио: „да 3.968 Немаца није изразило жељу да буду репатрирани. Ови немачки држављани су склопивши уговоре о раду, остали у Југославији да живе као слободни грађани...“. Цит. по: С. Ф., *Југославија и Савезна Република Немачка*. „Југословенски преглед“, 1964, бр. 12, стр. 99.

123 Слично првој напомени: „г/ која су пре рата или до краја непријатељске окупације њиховог пребивалишта ступила у мешовите бракове с лицима једне од јужнословенских народности... под условом да се својим држањем под окупацијом нису огрешила према ослободилачкој борби народа Југославије и била помагачи окупатора“. *Службени лист ФНРЈ*, 1946, бр. 63, стр. 749.

124 Савез прогнаних Немаца основан је почетком септембра 1950. године. Претходно, још 5. августа донета је тзв. Повеља прогнаних. У Берлину је 4.

љују сећања о животу, раду, свом учешћу у Другом светском рату, послератној судбини. Богата документација о судбини фолксдојчера објављена је у Диселдорфу 1961. године: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost – Mitteleuropa – Der Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*. Штампачу се и бројне књиге. Посебно треба истаћи продукцију издавачке куће у Фрајласингу.¹²⁵

По правилу, протерани фолксдојчери наступају непријатељски према Југославији, њеним официјелним властима. Ово се испољава у периоду до децембра 1951. године, када су успостављени дипломатски односи између ФНРЈ и СРН,¹²⁶ а нарочито у периоду искрсавања спорних питања у југословенско-западњонемачким односима: рецимо, током тзв. уговорне кризе 1956, потом, после прекида дипломатских односа СРН са ФНРЈ 19.10.1957. године, па надаље, после извршених терористичких аката антијугословенске кампање у немачким средствима јавних информисања итд. и др.¹²⁷

Рецимо, представник протераних Немаца изјављује у јануару 1958. године: „Пошто је југословенска влада признала граничну линију на Одри и Ниси и совјетску зону, нема више никаквих разлога да становници Савезне Републике посећују ову земљу, у гомилама као туристи и доносиоци девиза“.¹²⁸

Преко споменутог Савеза протераних Немаца настоје, посредовањем немачке владе, да „остваре“ обештећење за конфисковану имовину. После 1962. године, када је ФНРЈ покренула питање

септембра 2000. године, поводом 50. година од формирања Савеза, уз присуство немачког канцелара Г. Шредера, одржано свечано заседање, на коме је његова председница Ерика Штајнбах евоцирала „успомене на 12 милиона Немаца прогнаних из европских земаља, као и на 2 милиона настрадалих“. Нагласак у њеном говору био је у захтеву да се „никад више не понове такви масовни прогони националних мањина у Европи“. *Deutsche Welle*, 04. 09. 2000.

125 Рецимо: Josef Senz, *Geschichte der Donauschwaben*, Freilassing, 1955; J. Senz, *Apatin und die Apatiner, Schwinbuch bei Strunbing*, Freilassing, 1949; Josef Müller, *Syrmien – Slavonien – Bosnien*, Freilassing, 1961 usw.

126 „Успостављање веома тесних економских односа између Федералне Немачке и Југославије и успостављање дипломатских односа две земље треба да буду припремљени политичким споразумом. У Бону се изражава нада да ће према немачким ратним заробљеницима у Југославији који су кажњени ускоро бити предузете мере у праву снижења казни и да ће доцније бити репатрирани. То је пак утисак личности која је имала задатак да води преговоре у Београду...“ „Вечерас је званично саопштено да су Југославија и Западнонемачка Република постигле споразум да успоставе пуне нормалне дипломатске односе и да подигну своја посланства у Бону и Београду на ниво амбасаде. Југославија се старала да оствари што тешње трговинске односе са Западном Немачком у својој тежњи да увози немачке машине у замену за југословенске сировине...“ Извештај западнонемачке агенције АР, 08. 12. 1951.

127 Б. Павлица, *Југославија и СР Немачка: 1951–1984*, Смедерево, 1989, стр. 42–43; Б. Павлица, *Антијугословенска активност непријатељске емиграције у СР Немачкој*, Смедерево, 1990, стр. 176–188.

128 Извештај западнонемачке агенције ДРА, 28. 01. 1958.

обештећења југословенских жртава нацистичких прогона, немачка влада условљава преговоре, између осталог, и надокнадом имовине фолксдојчерима. У немачкој штампи се наводи чињеница „о заплени немачке приватне имовине у износу од 5 милијарди ДМ,¹²⁹... имовине држављана предратне Југославије“.¹³⁰

Председник Савеза избеглица СРН Венцел Јакш, у марту 1963. године саветује „како да се ефикасно реши питање обештећења жртава нацизма“: „...да се пред УН изнесе проблем фолксдојчера... и да се тиме неутралишу југословенски захтеви за обештећењем жртава нацизма“.¹³¹

Почетком осамдесетих година манифестује се и један нов феномен: „психолошко-пропагандно деловање фолксдојчера... према нашим грађанима вани и у земљи“. Заправо, „у СР Немачкој се један број повезује са непријатељском емиграцијом пореклом из Југославије, све чешће посећују „стари крај“ и на различите начине настоје да покажу своје присуство, односно да се врате овамо...“¹³²

Припадници неонацистичких организација, а посебно фолксдојчери, постају носиоци нацистичког духа, реваншизма и мржње према народима из чијих су земаља побегли после краха Трећег Рајха.¹³³ Такође, кроз најразличитије мере и акције исказује се

129 К. Давидовић, „Одложена обавеза“, *Борба*, 04. 06. 1971.

130 J. Wuescht наводи, према подацима о ранијем имовном стању фолксдојчера (deutschen Vermogen), следеће податке о материјалним губицима:

„Sachverluste: Земљишни посед – 62,8%; Пољопривредна оруђа – 4,6%; Велике сточне фарме – 1,5%; Стамбене зграде и зграде – 21,5%; Занатско-индустријски посед – 8,6%; Покретна имовина (кућни прибор, намештај и др.) – 1,0%... У ове цифре, наглашава немачки аутор, нису укључени: обртни капитал, покретности (вредности), вредносни папири, потраживања (ефектива), резерве итд. Према Trischleru, бившем председнику немачког задружног удружења у Југославији, укупна материјална штета фолксдојчера износи око 4 милијарде предратних марака“.

J. Wuescht, *Jugoslawien und Dritte Reich*, Stuttgart, 1969, S. 283.

„Кад бисте ви фолксдојчерима признали све што они тврде да су изгубили, ја бих из свог џепа могао да надокнадим разлику до висине одштете коју тражите!“ Према наводима београдског историчара Антуна Милетића, овим речима је тадашњи председник Западне Немачке Вили Брант, током једног од разговора о ратној одштини, пред члановима југословенске делегације прокоментаришао захтеве фолксдојчера за одштету... Питање приватног власништва над имовином која је фолксдојчерима одузета одлуком АВНОЈ-а од 21.11.1944. године, и данас је један од основних проблема којим се, с огромном упорношћу, баве чланови фолксдојчерског удружења подунавских Немаца, једног од најјачих грађанских удружења у Немачкој“. Цит. по: С. Кљакић, „Иницијатива за помирење војвођанских Немаца и Срба – Велики имовински апетити фолксдојчера“, *Полишка*, 20. 03. 1994, стр. 11.

131 Цит. по: 4. јул, 13.03.1964.

132 Вилић – Атељевић, *Специјални рајџ*, Београд, 1983, стр. 237.

133 „Потребно је истаћи, у том контексту, круцијалну чињеницу да је после рата у Немачку нагрнула милионска маса немачких избеглица из низа европских земаља. Близу 15 милиона припадника немачке мањине доселило се у матичну

мржња против страних радника у СР Немачкој. Зачуђује чињеница да се „расистички тонови“ према страним радницима упућују и од других структура у СР Немачкој.

РЕЗИМЕ

Анализирајући послератни положај и судбину фолксдојчера у Југославији треба имати у виду следеће историјске и политичке околности: немачку агресију и окупацију југословенске територије, стварање тзв. НДХ и других квинслиншких државних творевина, колаборацију са домаћим политичким снагама, страховите људске и материјалне жртве, нацистичку праксу злочина, штету коју је Немачка учинила Југославији у Другом светском рату, потом антијугословенску активност фолксдојчера у Краљевини Југославији, нарочито у периоду 1939–1941. године, затим улогу фолксдојчера као пете колоне и њихову злочиначку активност против цивилног становништва у току рата.

Отуда је понашање југословенског војног руководства и јединица на ратишту, као и став и однос официјелних политичких снага током првих поратних година према фолксдојчерима детерминисан како субјективним (историјски реваншизам, освета, конфискација имовине, одузимање држављанства, организовање сабирних логора, протеривање) тако и објективним разлозима (питање репатријације југословенских расељених лица, питање изручивања ратних злочинаца, њихових домаћих издајника у односима са окупационим силама у Немачкој, односно са Немачком, потом питања која су се императивно наметала: репарације, немачка дуговања Југославији, обештећење југословенских жртава нацистичких прогона). С друге, пак, стране, у послератном периоду илустративно је ангажовање западнонемачких власти, као и других друштвених и политичких снага да ослободе немачке ратне злочинце и фолксдојчере у Југославији. Штавише, регулисање тих питања условљавано је могућношћу развоја привредне сарадње са Југославијом.

Анализирајући југословенско-немачке односе у послератном периоду, може се поставити питање: из којих разлога долази до толико изражених настојања југословенске владе да нормализује

земљу. Такође, у тој маси била је и бројна фашистичка и политичка емиграција из низа европских земаља – близу 715.000. Припадници тако бројне емиграције постају средство политичког манипулисања најреакционарних десничарских и неонацистичких снага послератне Немачке“. Цит. по: Н. Күмрт, *Расистички тонови – шта су мислили немачки професори приликом поштивања Хајделбушког манифеста*. „Die Zeit“, 5. II 1982.; види и: Б. Павлица, *Јачање неонацистичких снага и најразличитије профашистичке акције у политичком животу СР Немачке*, у: Антијугословенска активност непријатељске емиграције у СР Немачкој (1951–1984), СД, 1990, стр. 52–53.

политичке и успостави дипломатске односе са Западном Немачком? Да би ове циљеве остварила, југословенска влада чак обећава, а што се наредних година и потврђује – репатријацијом немачких ратних злочинаца и фолксдојчера. У почетку, званични представник југословенске владе енергично одбацује Аденауерова тврђења о третману осуђених немачких злочинаца и фолксдојчера у Југославији, да би се, накнадно, Аденауерово политичко условљавање економских преговора прихватило. У суштини, међународни положај Југославије: сукоб са Коминформом, економске тешкоће, а поготово последице сушних година 1950. и 1951, настојања да се земља индустријализује, условљава приближавање Западу, а посебно Немачкој. Стратегијски економски интереси – развој трговинских односа, регулисање предратних и ратних потраживања, проблем наплате репарације, обезштећење југословенских жртава нацистичких прогона – имају за претпоставку нормализовање политичких односа са будућим економским партнером.

Отуда, са југословенске стране, пуштање немачких ратних заробљеника и фолксдојчера, као и осуђених ратних злочинаца и осуђених фолксдојчера. Успостављање што тешњих економско-финансијских односа са Немачком, претпостављало је, дакле, и политичко приближавање будућем економском партнеру. Стога и политички уступци у функцији развоја економских односа.

Branko Pavlica

FATE OF GERMANS IN YUGOSLAVIA

Summary

As the most numerous and economically the strongest minority community – Germans enjoyed exceptional privileges in Kingdom of Yugoslavia. In June 1920. already they have established Kulturbund in Novi Sad which. Although it has been closed twice due to its political activities, upon promulgation of its By-Laws ('By-Laws of Schwabisch-German Education Association') it begins a broad range of commercial, educational and cultural activities, organizing various societies and associations in order to strengthen 'hibernated' (exception of G. Grasl dating back to 1920) sense of German national self-awareness. „Deutschtum in Jugoslawien“ – 'has a good economic and cultural outlook' (Ivo Andric).

However, their anti-Yugoslav activity, especially in years preceding the war, fifth column activity, en masse participation in Wehrmacht during the Second World War, predetermined their fate (en masse departure with Wehrmacht units, but also due to decisions of AVNOJ).

Present 'demands of Sudetten Germans' on 'annulling' Benes decrees, as well as demands of Yugoslav Germans (who have gathered in several associations based in Novi Sad and Subotica, each numbering several hundred members) to 'annul' decisions of AVNOJ, prompts another clarification of their position, role and fate in the light of historical and legal circumstances. Namely, out of almost 500.000 Germans (Schwabens, Volksdeutscher), according to 1921. and 1931. statistical data

Keywords: *Volksdeutscher. – Kulturbund. – Fifth column. – AVNOJ principles (decisions). – Germanhood.*